

Želimir Prša, mag. educ. geog. et hist.
Osnovna škola Gvozd
Kralja Petra Svačića 21
44410 Vrginmost

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 10.02.2023.
Prihvaćeno: 25.03.2023.

OPĆINE RAKOVICA I DREŽNIK GRAD U DRUGOM SVJETSKOM RATU (1941.-1945.)

Ovaj rad prikazuje prostore općina Rakovica i Drežnik Grad u vrtlogu Drugog svjetskog rata. Promatrani prostor od ljeta 1941. do kraja rata nalazio se na vjetrometini sukoba zaraćenih strana. Ratni sukobi koji su ponekad bili većeg, a ponekad manjeg intenziteta, i prelazak kontrole ovog prostora „iz ruke u ruku“ uvelike su destabilizirali ovaj prostor i promijenili predratni način života stanovništva ovog kraja. Iako svaki rat rezultira vojnim gubitcima, na ovome prostoru rezultat je bio i veliko stradanje civila.

Ključne riječi: Rakovica, Drežnik Grad, Nezavisna Država Hrvatska, ustaše, partizani, stradanja

Uvod

Drugi svjetski rat na području općina Rakovica i Drežnik Grad tek je površno istražen i to većinom u duhu političko-ideoloških premisa razdoblja u kojemu su pojedini radovi nastali. Same radove možemo podijeliti u dvije (historiografske) skupine. Prva bi skupina bili radovi nastali u razdoblju nakon završetka Drugog svjetskog rata pa do demokratskih promjena 1990., a druga skupina oni nastali nakon 1990.

U razdoblju nakon Drugog svjetskog rata pa do demokratskih promjena 1990., razdoblje Drugog svjetskog rata na području Korduna bila je česta tema pojedinih povjesničara. Ipak svi ti radovi pisani su u skladu s društveno-političkim stanjem i okolnostima vremena u kojem su nastali a njihova je zadaća bila promicanje ratnih uspjeha Narodnooslobodilačkog pokreta. U suštini, cilj tih radova bio je etiketiranje krivaca za ratne zločine te opterećenost ratnim stradanjima i brojenjem žrtva i zločina koje je počinila gubitnička strana. Ti radovi obiluju velikim brojem faktografskih podataka, ali u njima nedostaje realnije i dublje sagledavanje prostorne stvarnosti kroz uočavanje i povezivanje uzroka i posljedica u tim kaotičnim vremenima svjet-

skog ratnog sukoba. Većina tih radova temeljila se na izjavama svjedoka ili sjećanjima samih autora na razdoblje Drugog svjetskog rata. Često ti radovi sadrže tek relativnu potkrepljenost literaturom, teško je zaključiti kako je autor došao do određenih podataka, a velikim su djelom nastali na podacima iz osobnih arhiva pojedinaca, kako bismo to danas rekli „dokument u posjedu autora“. Također, u ovim se radovima prostor općina Rakovica i Drežnik Grad spominje mnogo rjeđe u usporedbi s prostorom Slunja, Veljuna, Vojnića, Vrginmosta. Potrebno je istaći autore koji su se bavili ovom tematikom: Đuro Zatezalo, Dušan Korać, Petar Zinaić, Dušan Livada, Svetozar Livada i drugi. Radove o Kordunu u Drugom svjetskom ratu objavljivao je Historijski arhiv u Karlovcu (danas Državni arhiv u Karlovcu), a za temu ovog rada najbitniji je dvotomni zbornik *Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, objavljen 1988. S obzirom na to da u tim zbornicima četiri opsežna rada pripadaju tadašnjem predsjedniku SUBNOR-a općine Slunj Petru Zinaiću, koji je bio i inicijator izdavanja ovog zbornika, među stanovnicima Slunja i okolice i danas je ostao zastupljen kolokvijalni naziv za ova izdanja tzv. *Pepine knjige*.

U razdoblju nakon demokratskih promjena 1990. godine, odnosno nastankom samostalne Republike Hrvatske i završetkom Domovinskog rata, nastat će neki novi radovi o Drugom svjetskom ratu na promatranom području. Godine 2003. objavljena je knjiga *Rakovica srce od Hrvata*, koja nosi i podnaslov *Povijest općine Rakovica*. Knjiga obuhvaća radove većeg broja autora, a poglavlje o međuraću i Drugom svjetskom ratu napisao je Ivan Strižić. Strižić u svojim radovima jako rijetko tekst potkrepljuje izvorima, doduše na nekoliko mjesta citira *Spomenicu župe Slunj*, kao gotovo osnovni povijesni izvor, koja i nije toliko pouzdana s obzirom na to da su u njoj sadržana u principu subjektivna mišljenja i zapažanja tadašnjeg slunjskog župnika Ivana Nikšića. Iako je Nikšić bio glavni akter uspostave vlasti NDH u travanjskim danima 1941., o drugim je ratnim događanjima zapisivao tek ono što je čuo od nekog, ali ne i da je bio svjedokom samog događanja. Strižiću su u pisanju uvelike pomogle tzv. *Pepine knjige*, koje u nekim dijelovima teksta i doslovno citira, ali bez ikakvog navođenja. Ipak, ovaj je rad zahvalan jer spominje određene detalje koji dotadašnji radovi nisu spominjali, te spominje i žrtve Hrvata s tog prostora, odnosno spominje zločine koje su počinili partizani. Za razliku od dotadašnjih radova, žrtve koje se spominju u radovima do 1990. godine autor spominje tek sporadično (u nekoliko rečenica), ali dovodi u pitanje broj tih žrtava. Ivan Strižić objavio je 2005. knjigu *Žrtvoslov slunjskog kotara: Hrvatske vojne i civilne žrtve Drugog svjetskog rata i poraća*, u kojoj donosi popis svih onih žrtava koje nisu bile popisane u tzv. *Pepinim knjigama*. Knjiga *Slunjski kraj i njegova crkva u prošlosti i sadašnjosti*, čiji je autor pokojni gospičko-senjski biskup dr. sc. Mile Bogović, iako je rađena

kao kronologija crkvene povijesti slunjskog dekanata, razdoblje Drugog svjetskog rata opisuje na jedan kvalitetan način, stoga se je može istaknuti kao dosad najbolji prikaz tog razdoblja na području Slunja i okolice u hrvatskoj historiografiji.

Cilj ovog rada jest osvijetliti razdoblje Drugog svjetskog rata na području općina Rakovica i Drežnik Grad kroz raspoloživu literaturu i arhivsko gradivo. Ovaj rad želi opisati ratna zbivanja u mikroprostoru, u obliku „povijesti odozdo“, stavljajući ratna zbivanja na prostoru ovih dvaju općina u prvi plan. Kroz ovaj se rad žele sagledati uzročno-posljedične veze koje su dovele do ratnih sukoba na ovom području, odnosno objasniti tijek rata i njegov intenzitet na prostoru ovih dvaju općina. Time se stavlja potpuno suprotan naglasak na prostor istraživanja kad ga usporedimo s navedenim radovima pisanim do 1990. godine, jer su ti radovi opisivali razdoblje Drugog svjetskog rata u širem regionalnom kontekstu, a lokalni prostor i lokalna zbivanja spominjali tek sporadično. Također, ovaj se rad želi razlikovati i od radova pisanih nakon 1990., koji jesu opisivali problematiku mikroprostora, ali su se temeljili na subjektivnim zaključcima i mišljenjima autora. Ovaj rad nastoji komparativno donositi zaključke o povijesnim zbivanjima Drugog svjetskog rata, potkrepljujući donesene zaključke, koliko je god to moguće, iz što raznovrsnije literature i arhivskih izvora. Uzimajući u obzir sve dosadašnje rezultate znanstveno-istraživačkog rada, opažanja, stavova, zaključaka i spoznaja dosadašnjih radova i istraživanja, ali i nadograđujući ih novim spoznajama baziranim ponajviše na arhivskih izvorima, cilj ovog rada je na drugačiji i potpuniji način osvijetliti razdoblje Drugog svjetskog rata na prostoru općina Rakovica i Drežnik Grad te time doprinijeti stvaranju jedne realnije slike o ratnim zbivanjima na promatranom prostoru, neopterećene naslijeđenom ili trenutnom društveno-političkom situacijom i općenitim uvriježenim stavovima.

Demografske, gospodarske i društveno-političke karakteristike uoči izbivanja Drugog svjetskog rata

Općine Rakovica i Drežnik Grad nalaze se na krajnjem jugu Korduna.¹ Ipak, i danas se stanovnici ovih općina poistovjećuju s pripadnosti dvojnog (podvojenom)

¹ Kordun je hrvatska povijesno-tradicionalna regija smještena na spoju dvaju velikih europskih prirodnih (reljefnih) cjelina Panonske zavale i Dinarida. Naziv potječe od francuske riječi *cordon militaire*, koja označava obrambeni pojas utvrda. Tako da su ne samo naziv već i namjena i međe ove regije usko vezane uz obrambeni sustav Habsburške Monarhije prema Osmanskom Carstvu, tzv. Vojnu krajinu. Kordun kao tradicionalna regija omeđen je na sjeveru rijekom Kupom, na jugu Koranom, na zapadu Mrežnicom, a na istoku granicom s Cazinskom krajinom (Bosnom) i Petrovom gorom. U: „Kordun“, 146.

kordunskom i/ili ličkom identitetu.² Za vrijeme postojanja Vojne krajine promatrani prostor podijeljen je u dvije satnije, 7. Drežničku i 9. Rakovičku, koje su dijelom Ogulinske pukovnije (1746.-1873.), dok ostali dijelovi Korduna potpadaju pod Slunjsku pukovniju. Razvojačenjem vojnokrajiskog sustava i stvaranjem civilne uprave nastale su i općine Rakovica i Drežnik Grad te su u sastavu kotara Slunj. Kotar Slunj bio je sastavni dio Modruško-riječke županije (1886.-1924.), ukidanjem županijskog sustava i stvaranjem oblasti on postaje dio Primorsko-krajiške oblasti (1924.-1929.), a nakon ukidanja oblasti i stvaranja banovina sastavni je dio Savske banovine (1929.-1939.) odnosno Banovine Hrvatske (1939.-1941.).

Kotar Slunj imao je površinu od 816,04 km², a prema popisu stanovništva 1931., imao je 45 829 stanovnika, 24 352 pravoslavni (53%) i 21 470 rimokatolika (47%).³ S obzirom na to da je na popisu 1931. stanovništvo iskazano samo prema vjerskom, ali ne i nacionalnom opredjeljenju, ipak bez ikakve zadržske, poznajući lokalne prilike, pravoslavne možemo nacionalno smatrati Srbima, a rimokatolike Hrvatima. Slunjski kotar sastojao se od šest općina: Cetingrad, Drežnik Grad, Primišlje, Rakovica, Slunj i Veljun. Općine naseljene većinski hrvatskim stanovništvom bile su Slunj (87%), Drežnik Grad (66%) i Cetingrad (59%), dok su većinski naseljene srpskim stanovništvom Primišlje (97%), Veljun (77%) i Rakovica (69%). U popisima iz 1931. i 1921. vjersko opredjeljenje stanovništva je izraženo po kotarima, odnosno općinama, a za bolji se uvid u nacionalno-vjersku strukturu prostora općina Rakovica i Drežnik Grad moramo „vratiti“ na popis iz 1910. godine, jer je u tom popisu broj stanovnika izražen i po naseljima. Analizirajući taj popis, možemo izraziti „geografsko-nacionalnu“ mozajičnost ovog prostora, koja će nam biti odveć važna za razumijevanje razdoblja Drugog svjetskog rata. Rakovica i bliža okolica (Brajdić Selo, Oštarski Stanovi, Palijan Selo, Rakovička Korita, Rakovički Jelov Klanac, Rendulić Brdo...) kao i Drežnik Grad i bliža okolica (Brdine, Čatrnja,

² Definicija prostornog poimanja tradicionalnih regija temelji se na tri relativne skupine kriterija. Prva skupina kriterija odnosi se na obilježja prirodne sredine, koja preko svojih osnovnih elemenata (morfo-orografski, hidrografska, klimatsko ekološki) na različite načine određuje prostorni obuhvat, strukturu i tip razvoja. Druga skupina obuhvaća izvornost kontinuiteta teritorijalnosti, administrativno-političku i crkvenu organizaciju prostora. Treća skupina definira sociokulturne kriterije kao npr. prepoznatljiv vizualni element kulturno pejzaža, jezik, dijalekt itd. U: FÜRST-BJELIŠ, „Pristup definiciji prostornog pojma tradicionalne regije“, 326-330.

S obzirom na to da tradicionalne regije nisu striktno omeđene, već njihov prostorni doseg proizlazi iz nekoliko kriterija, mogle bi se iznijeti relevantne činjenice o pripadnosti ili nepripadnosti ovog prostora Kordunu ili Lici, ali to nije odveć važno za razumijevanje ovog rada kao ni za povijesno razdoblje koje rad obuhvaća.

³ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, knj. 2, 92.

Selište...) naseljeni su dominantno (više od 90%) hrvatskim stanovništvom.⁴ Ostali prostori ovih općina naseljeni su gotovo isključivo srpskim stanovništvom. U ponekim selima sa srpskom većinom bio je i manji broj hrvatskog stanovništva, oko 20% (u Brezovac Kosi, Johovcu i Novoj Kršlji). Slična se situacija pojavljuje u Drežnik Gradu, gdje u većinski hrvatskom selu živi oko 15% srpskog stanovništva.⁵ Jedina iznimka u homogenosti nacionalne strukture pojedinih dijelova ovih općina je selo Irinovac, smješteno uz cestu koja povezuje Drežnik i Rakovicu, koje je naseljeno preko 90% srpskim življem. Zaključno, prema rezultatima popisa stanovništva iz 1931. godine, općina Rakovica imala je 9100 stanovnika (6272 pravoslavnih i 2828 rimokatolika), a općina Drežnik Grad 4829 (1656 pravoslavnih i 3173 rimokatolika).⁶

Kad promatramo gospodarsku strukturu stanovništva kotara Slunj, ono je bilo dominantno poljoprivredno. Broj onih koji su se bavili obrtom, trgovinom ili su bili zaposleni u nekoj državnoj ili javnoj službi, s obzirom na ukupan broj stanovnika, bio je minoran i zanemariv. Seoska domaćinstva imala su 6 i više članova, natalitet je bio izrazito visok, ali i mortalitet, napose djece dojenačke dobi. Udio nepismenog stanovništva bio je 65,5% (nepismenost žena bila je 82,2%).⁷ Poljoprivredna proizvodnja bila je autarhična, odnosno usmjerena isključivo na vlastite potrebe domaćinstva, odnosno pukog preživljavanja, a same poljoprivredne površine koje su bile uvelike iscrpljene konstantom sadnjom istih kultura na istim površinama obrađivane su primitivnim i zastarjelim oruđem i načinom obrade zemlje. Iz svega ovoga proizlazi da velik broj obitelj nije imao dovoljno poljoprivrednih proizvoda za prehranu između dvije žetve. Stočni fond u međuratnom razdoblju izgledao je tako da je broj stanovnika bio gotovo dva puta veći od broja goveda, broj ovaca bio je 1,2 puta manji od broja stanovnika, a polovina seoskih gospodarstava nije imala volovske zaprege (konja je imalo tek svako sedmo domaćinstvo), oko 20% domaćinstava nije imalo ni jednu svinju, a na svakog su stanovnika dolazile jedva dvije pernate životinje.⁸ Godine 1939. ukupni prinos žitarica bio je nešto viši od 23 000 tona, od čega gotovo polovina otpada na kukuruz.⁹

Politička kretanja uoči izbijanja Drugog svjetskog rata na prostoru općina Rakovica i Drežnik Grad najbolje ocrtavaju rezultati posljednjih predratnih izbora, a to su bili općinski izbori u Banovini Hrvatskoj 1940. godine. Na tim su izborima

⁴ *Glavni podatci o stanovništvu po općinama i naseljima 1910*, 667-668.

⁵ *Glavni podatci o stanovništvu po općinama i naseljima 1910*, 667-668.

⁶ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, knj. 2, 92.

⁷ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, knj. 3, 92.

⁸ LIVADA, *Kordunaški rekvijem*, 34.

⁹ *Isto*, 36.

mogli glasati samo muškarci od navršene 24 godine nadalje (na prijašnjim izborima s navršenom 21 godinom i više). Također, iako je glasanje trebalo biti tajno (kuglicama), ono je bilo javno (kao i na svim izborima nakon 6. siječnja 1929.).¹⁰ Javno glasanje provodilo se na način da se, nakon što birač dođe na biračko mjesto i nakon što se utvrdi da je upisan u birački spisak, pokraj njegova imena u biračkom spisu navodi ona lista za koju je rekao da želi glasati. Promjena u provedbi ovih izbora je u tome što je na prijašnjim izborima relativni pobjednik izbora automatski dobivao 2/3 mandata te sudjelovao u raspodjeli ostalih mandata, a na ovim izborima relativni je pobjednik automatski dobivao 1/3 mandata te sudjelovao u raspodjeli ostalih mandata, ali bi naposljetku opet dobio većinu vijećnika.¹¹

Na području slunjskog kotara Hrvatska seljačka stranka (HSS) jedino samostalno izlazi na području općine Slunj, dok u drugim općinama izlazi zajedno s najjačom srpskom strankom u Banovini Hrvatskoj, Samostalnom Demokratskom Strankom (SDS), unutar Seljačko-demokratske koalicije (SDK). U općini Rakovica bile su istaknute dvije liste: SDK (nositelj liste: DMITAR KOVAČEVIĆ) i nezavisna srpska lista (Stojan Brekić); a u općini Drežnik Grad tri liste: SDK (Zvonimir Pavlić), građanska lista (Svetozar Drenovac) i disidentski HSS (Pero Vuković).¹² Pojava disidentskih lista događa se kada pojedini članovi nisu zadovoljni s odabirom kandidata ili nastupa same stranke unutar koalicije SDK. Tako u Cetingradu i Veljunu postoji lista SDK-a i lista SDS-a, u Primišlju čak tri liste SDS-a.¹³ U Veljunu je kandidirana i komunistička lista, ali tu seosko-radničku listu, čiji je nositelj bio Teodor Dudaković (ta lista je i pobijedila na izborima s osvojenih 19 od 30 vijećničkih mjesta), SDS je proglasio kao svoju.¹⁴

Izbori su održani 19. svibnja 1940. U općini Drežnik Grad izlaznost je bila 53%, SDK je dobio 433 glasa (18 mjesta u vijeću), građanska lista 195 (4 mjesta u vijeću), a HSS-ovi disidenti 87 glasova (2 mjesta u vijeću).¹⁵ U općini Rakovica, uz izlaznost od 67,1%, pobijedila je Srpska nezavisna lista (790 glasova) naspram liste SDK (777), ali izbori su ponovljeni 1. rujna 1940., nakon ustanovljenih velikih propusta pri sastavljanju biračkih spiskova.¹⁶ SDK je postavio i novog nositelja liste Radu Klarića te je dobio 790 glasova (20 mjesta u vijeću), a nezavisna srpska lista

¹⁰ GRGIĆ, KARDUM, *Maček nam je vođa!*, 33.

¹¹ *Isto*, 37.

¹² *Isto*, 198.

¹³ *Isto*

¹⁴ *Isto*, 89.

¹⁵ *Isto*, 198.

¹⁶ *Isto*, 101.

763 glasa (10 mjesta u vijeću), izlaznost je bila neznatno manja, 66,5%.¹⁷ U drugim općinama izborni pobjednici su SDK u Cetingradu, SDS u Primišlju, HSS u Slunju i nestranačka srpska lista (komunistička) u Veljunu.¹⁸ Usporedbe radi, s rezultatima izbora 1936. HSS je imao vlast u Drežnik Gradu, Cetingradu i Slunju, Jugoslavenska narodna stranka (JNS) u Rakovici, a Jugoslavenska radikalna zajednica (JRZ) u Veljunu i Primišlju.¹⁹ HSS-ovi načelnici u Drežnik Gradu Zvonimir Pavličić i Cetingradu Miro Mravunac ostali su na svojim pozicijama, ali slunjskog načelnika Ivana Radočaja zamijenio je Mile Paulić. JNS je izgubio načelničko mjesto u Rakovici (novi načelnik je Rade Klarić iz SDS-a, izabran na listi SDK), a JRZ je izgubio načelnička mjesta u Primišlju (Radovan Cimeša ostao je načelnik, ali je prešao u SDS) i Veljunu (Milić Gojsović iz SDS-a).²⁰ Sagledavajući pozicije načelnika općina, HSS je ostao na dosadašnje tri, dok se SDS ponovno nametnuo kao dominantna stranka prečanskih Srba, izborivši tri načelnička mjesta, iako sam nositelj liste nije automatski postajao i načelnik općine. Prema broju osvojenih mandata, na području svih općina slunjskog kotara Seljačko-demokratska koalicija osvojila je 79,2%, tj. 130 mandata (uključujući liste koje su obuhvaćale SDK, SDS, HSS i disidente), dok su nezavisne ili građanske liste dobile 20,8%, tj. 34 mandata. Također, kada se promatra objedinjen broj glasova, Seljačko-demokratska koalicija osvojila je 77,53% glasova birača.²¹

U općinama u kojima je bila postavljena jedna lista (većinom samo HSS-ova), većinom je bio slab odaziv birača na izbore jer su birači shvatili da će ta lista biti izabrana neovisno o tome glasa li za nju petsto ili pet glasača.²² Ipak, velik odaziv birača bio je u Slunju, 65,8%, iako su bile samo dvije liste: Miće Magdića (HSS), koja je dobila 1401 glas (23 mandata), i Dimitrija Dragaša (nezavisna), koja je dobila 157 glasova (1 mandat).²³ Tako velik odaziv Hrvata na birališta²⁴ vjerojatno

¹⁷ *Isto*, 198.

¹⁸ *Isto*, 141.

¹⁹ GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939.*, 839.

²⁰ ZINAIC, „Aprilski rat, okupacija i uspostava ustaške vlasti u kotaru Slunju 1941.“, 59. (dalje u tekstu: ZINAIC, „Uspostava ustaške vlasti“)

²¹ GRGIĆ, KARDUM, *Maček nam je vođa!*, 198.

²² *Isto*, 111.

²³ *Isto*, 198.

²⁴ Ako prema broju ukupnih glasova 1558 izračunamo i izlaznost od 65,8%, ukupan broj birača bio bi 2368. Realno pretpostavljajući da se omjer stanovnika od popisa 1931. do 1940. nije mijenjao te da je ostao isti udio u stanovništvu od 87% katolika-Hrvata i 13% pravoslavaca-Srba, te realno pretpostavljajući da je isti vjersko-nacionalni omjer bio i među onima koji su imali pravo glasa, u birački spisak bilo je upisano 2349 katolika-Hrvata i 308 pravoslavaca-Srba. Uz realnu pretpostavku da Hrvati nisu glasali za srpskog kandidata, te da je broj Srba glasača HSS-a naspram broju Hrvata glasača HSS-a minoran, opet možemo iznijeti realnu

proizlazi iz želje da HSS u svakom slučaju osvoji sve mandate te da pokažu određeni protest protiv suprotstavljene nezavisne liste jer je njezin nositelj Dimitrije Dragaš bio neprikriveni član četničkog pokreta.²⁵

Za potpuno razumijevanje društveno-političkih prilika, a posebice tijekom Drugog svjetskog rata, važno je promotriti djelovanja i razvoj dvaju ilegalnih i proturežimskih organizacija na prostoru slunjskog kotara: komunističke partije i ustaškog pokreta.

Godine 1939. na području slunjskog kotara komunistička partija imala je sedam ćelija i 44 člana te 15 kandidata za članstvo. Na području općina Rakovica i Drežnik Grad nije bilo partijskih ćelija, a bio je tek jedan član partije i jedan kandidat u Rakovici, dok ih u općini Drežnik Grad uopće nije bilo.²⁶ Ipak, komunisti počinju svoju agitaciju po selima, posebice među mlađim stanovništvom te dolazi do povećanja broja članova partije na području tih dvaju općina (također i u cijelom slunjskom kotaru). U slunjskom je kotaru u travnju 1941. bilo 12 ćelija, 73 člana i 26 kandidata za članstvo u komunističkoj partiji. Osniva se i partijska ćelija u Rakovici, koja je obuhvaćala i Drežnik Grad te ta organizacija ima pet članova i devet kandidata (dvanaest Srba i troje Hrvata).²⁷

O djelovanju predratne ustaške organizacije u općinama Rakovica i Drežnik Grad nema nikakvih pouzdanih podataka i izvora (posebice ne arhivskih), iako pojedini autori navode da je ona postojala.²⁸ Postojanje možebitnih predratnih ustaških organizacija izvlači se iz toga što je kao kandidat HSS-a i dva puta izabrani narodni zastupnik za kotar Slunj (1935. i 1938.) na parlamentarnim izborima bio Lovro

pretpostavku da je odaziv Hrvata na ove izbore bio 68%, a Srba 51%. Iako je i odaziv Srba na izbore bio viši od polovine birača, a da se dogodilo da su izašli i svi, HSS-u bi bilo potrebno samo da na izbore izađe 13,05% njihova biračkog tijela da ostvare većinu.

²⁵ SRIŽIĆ, „Općina Rakovica u velikosrpskoj državi“, 147. (dalje u tekstu STRIŽIĆ, „Općina Rakovica“)

²⁶ LIVADA, „Seljaštvo kotara Slunj između dva rata“, 38. (dalje u tekstu: LIVADA, „Seljaštvo kotara Slunj“)

²⁷ *Isto*, 55, 57.

²⁸ O osnivanju predratnih ustaških organizacija pišu autori (u citiranim člancima i knjigama u ovom radu): Petar Zinaić, Dušan Korać, Svetozar Livada i drugi. Po istim autorima ona je osnovana 1932. ili 1933. te je na području kotara bilo sedam ustaških organizacija koje su pred početak rata 1941. imale više od 100 članova, ali ne navode da je imala neku primjetnu aktivnost do travanjskih dana 1941., kad je „kao peta kolona podrivala i razbijala jedinstvo za obranu zemlje“. (ZINAĆ, „Uspostava ustaške vlasti u kotaru Slunj 1941.“, 63.). Pod članove te navodne predratne ilegalne organizacije navedeni su skoro svi pojedinci koji su sudjelovali u uspostavi NDH na ovom prostoru.

Sušić²⁹. On je bio jedan od malobrojnih pripadnika HSS-a koji je javno izrazio svoje nezadovoljstvo sporazumom Cvetković-Maček te potpuno prekinuo suradnju s vodstvom stranke, što i nije iznenađujuće jer je prije pristupanja HSS-u bio član HSP-a.³⁰ Ipak, pretpostavka jest da je ustaška organizacija na prostoru kotara Slunj imala pristaša i suradnika može se izvesti iz brze koordinacije i organiziranosti preuzimanja vlasti prilikom uspostave NDH. Predratna djelatnost ustaškog pokreta u slunjskom kotaru nedovoljno je znanstveno istražena, pa se i ne mogu navesti neki suvisliji zaključci.

Također, važno je promotriti i predratno djelovanje četničke organizacije. Prve takve organizacije nastaju u Hrvatskoj još 1927., kada su dvije osnovane u Zagrebu, a do početka 1935. na području Savske banovine bilo je 114 četničkih udruženja.³¹ Četnička organizacija na području slunjskog kotara osniva se 1935. godine te ima 30 članova.³² Za razliku od komunističkih i ustaških organizacija koje su zabranjene i djeluju ilegalno, a sukladno tome njihovi članovi i simpatizeri potpadaju pod represiju režima, četničke organizacije djeluju javno i nesmetano. Često su svojom terorističkom djelatnošću i nasiljem unosili nemir među hrvatsko stanovništvo, a taj se teror uvelike povećava nakon ubojstva kralja Aleksandra u Marseilleu 1934. godine. Lokalni općinski i kotarski organi vlasti imaju česte pritužbe Kraljevskoj banskoj upravi u Zagrebu na djelatnost i aktivnosti četničkih organizacija. Nije izostala ni pritužba Kotarskog načelstva u Slunju jer se smatralo da su pripadnici četničkog udruženja ubili 27. kolovoza 1935. općinskog načelnika Nikolu Kosanovića u Drežnik Gradu.³³ Ipak, za to ubojstvo nikad nije provedena istraga niti su uhvaćeni počinitelji. Iako je u nekim mjestima postignut uspjeh u zabrani djelovanja četničkih organizacija, to nije bio slučaj na području Slunja. Četnici su se i dalje sastajali kod Dimitrija Dragaša, obično četvrtkom, kada je u Slunju sajmeni dan i nedjeljom poslije pravoslavne liturgije.³⁴ Dana 1. siječnja 1940. u Rakovicu je iz Beograda došao Miladin Pešut s namjerom da kod roditelja u Mudrić Selu provede božićne blagdane. Pešut je autobusom (koji je došao iz smjera Bihaća) došao u kompletnoj četničkoj uniformi s karabinom, redenicima, kamom i bombom. Iako su ga odmah po dolasku žandari legitimirali i pustili, tek naknadno dolazi do intervencije (29.1.1940., kada je Pešut već bio u Beogradu), te je u kući njegovih roditelja nađen karabin, radenici i bomba koji su oduzeti, a tek 20. ožujka 1940. Pešutu je izrečena

²⁹ *Tko je tko u NDH?*, 372.

³⁰ JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od ustanka do travnja 1941. godine*, 550.

³¹ DIZDAR, SOBOLEVSKI, *Prešućeni četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini*, 29.

³² STRIŽIĆ, „Općina Rakovica“, 145-146.

³³ DIZDAR, SOBOLEVSKI, 29-30.

³⁴ STRIŽIĆ, 147.

kazna od tisuću dinara ili dvadeset dana zatvora zbog neovlaštenog posjedovanja oružja.³⁵ Također, ni djelovanje četničke organizacije na području kotara Slunj nije sustavnije istraživano.

Travanjski rat i proglašenje Nezavisne Države Hrvatske

Krajem tridesetih godina 20. stoljeća društveno političke prilike u Europi, pa tako i u okruženju Kraljevine Jugoslavije, uvelike se mijenjaju. U ožujku 1938. godine tzv. *anšlusom* Njemačka je pripojila Austriju te je tim potezom „postala“ granična država s Kraljevinom Jugoslavijom, a Italija u travnju 1939. okupirala Albaniju. Dana 27. rujna 1940. u Berlinu su Njemačka, Italija i Japan potpisali ugovore kojima je stvoren vojno-politički savez, tzv. *Trojni pakt*, kojem će pristupiti u listopadu 1940. Mađarska i Rumunjska, a početkom ožujka 1941. Bugarska.³⁶ Prilikom izbivanja Drugog svjetskog rata 1. rujna 1939., koji je započeo njemačkim napadom na Poljsku, jugoslavenska vlada je 2. rujna 1939. objavila izjavu o neutralnosti, a u jesen 1940. zaključen je s Njemačkom i Italijom pakt o nenapadanju.³⁷ Italija u listopadu 1940. napada Grčku, ali već će u studenom Grci krenuti u protuofenzivu, osloboditi zauzete teritorije te osvojiti dijelove Albanije. Nakon bugarskog pristupanja paktu u ožujku 1941., Jugoslavija se našla u okruženju zemalja potpisnica pakta, izuzev Grčke, čija je sudbina opstanka ionako bila neizvjesna, odnosno ovisila je o početku moguće njemačke intervencije. Njemačka kreće u diplomatsku akciju pridobivanja dotad neutralne Jugoslavije kao nove članice trojnog pakta, što će se naposljetku i dogoditi potpisivanjem pristupanja 25. ožujka 1941. u Beču. Nakon objave pristupanja paktu u Beogradu započinju demonstracije protivnika pakta, a skupina časnika predvođena generalom Simovićem organizira vojni puč. Svrgnuto je Namjesništvo i dotadašnja vlada, kralj Petar proglašen je punoljetnim i preuzeo je vlast te je formirana nova vlada s Simovićem na čelu. Simovićeva je vlada, iako je isticala da sporazum o pristupanju Trojnom paktu nije prekinut, otpočela užurbanu mobilizaciju i pripremu za mogući rat s Njemačkom.

Prostor kotara Slunj potpadao je pod Vojni okrug u Otočcu, a kao referenti za mobilizaciju bili su određeni općinski bilježnici te je mobilizacija na području kotara Slunj počela 1. travnja 1941., a tekla je vrlo sporo, djelomično i poprilično ne-

³⁵ HR-HDA-1354-GRUPA VII, inv. br. 884, „Načelstvo sreza slunjskog izvještava Bansku vlast o dolasku Pešut Miladina u Rakovicu u četničkoj spremi“

³⁶ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 233.

³⁷ *Isto*, 236.

organizirano.³⁸ Dana 6. travnja 1941. Njemačka započinje napad bombardiranjem Beograda te prodorom njemačkih snaga iz Austrije, Mađarske i Bugarske, a napadu na Jugoslaviju pridružuju se i Italija i Mađarska. Taj kratkotrajni rat, često nazivan *Travanjski rat*, završio je 17. travnja 1941. porazom i bezuvjetnom kapitulacijom jugoslavenske vojske. Kralj i vlada napustili su Jugoslaviju, čiji su dijelovi podijeljeni između Nijemaca, Talijana, Mađara i Bugara. Istog dana kada je Njemačka izvršila napad na Kraljevinu Jugoslaviju, u Slunju se obavljalo popisivanje i oduzimanje stoke (ponajviše konja) i zaprega za potrebe vojske, ali pritom su neki seljaci pružali otpor te se dogodio niz intervencija žandara.³⁹ Vojni obveznici Srbi u većem su se broju odazivali mobilizaciji, mnogo više nego Hrvati, ali su radi stvaranja privida o masovnijem odazivu mobilizirani i državni službenici, tako da su gotovo svi općinski i kotarski uredi kao i druge javne institucije ostali prazni.⁴⁰ Dana 10. travnja 1941. kroz Slunj je oko 13 sati prošla kolona automobila banske uprave iz Zagreba, pa nešto kasnije i sam ban Ivan Šubašić, a obje su kolone nastavile put prema Bihaću i dalje prema Sarajevu.⁴¹ Kotarski predstojnik dr. Stanko Ilić čak je razmatrao mogućnost da se ban i banska uprava smjeste u školu u Slunj ili u neki od hotela na Plitvičkim jezerima. Žurni prolazak automobila banske uprave i bana kroz Slunj nagovještavao je promjene, ali i neizvjesnu budućnost, no nitko nije mogao predvidjeti koliko će brzo doći do određene promjene.

Istog je dana oko 16 sati, dok su njemačke postrojbe bile na prilazima Zagrebu, preko programa radio Zagreba Slavko Kvaternik pročitao proglas o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske. Kvaternikov proglas na radiju čuo je i kotarski predstojnik Ilić te je vijest u uspostavi NDH priopćio bilježniku Josipu Turkalju i žandarmerijskom kapetanu Pavlu Nekiću riječima: „Gospodo, sa Jugoslavijom je rat gotov, vojska je u rasulu, Kvaternik je preuzeo vlast u Hrvatskoj i s time se moramo sprijateljiti.“⁴² Naredio je također kapetanu Nekiću da onome tko u ime NDH preuzme vlast stavi sve oružje žandarmerije na raspolaganje te da zajedno s bilježnikom Turkaljem održi red i mir u gradu.⁴³

³⁸ ZINAIC, „Uspostava ustaške vlasti“, 63

³⁹ Isto, 64.

⁴⁰ STRIŽIĆ, Žrtvoslov slunjskog kotara, 62. (dalje u tekstu STRIŽIĆ, Žrtvoslov)

⁴¹ ZINAIC, „Uspostava ustaške vlasti“, 64.

⁴² Isto, 65.

⁴³ Problem je bio i taj što je četvrtkom u Slunju sajmeni dan, te je grad bio pun ljudi, posebice radi snabdijevanja s namirnicama za predstojeći Uskrs. Naređeno je da se narod iz okolnih sela zamoli da se razide kućama, a gostioničari su zamoljeni da prestaju s točenjem alkohola. U: ZINAIC, „Uspostava ustaške vlasti“, 65

Ubrzo nakon proglašenja NDH u kotarsku zgradu ušao je slunjski župnik Ivan Nikšić te rekao kotarskom predstojniku Stanku Iliću da je on predodređen za preuzimanje i uspostavljanje nove hrvatske vlasti na kotaru Slunj, što je kotarski predstojnik prihvatio i predao vlast.⁴⁴ Zanimljivo je napomenuti da je kotarski predstojnik Ilić pitao župnika Nikšića da mu pokaže dekret, ali župnik je imao samo usmeno naređenje. Župnik, odnosno povjerenik novoosnovane NDH za kotar Slunj Ivan Nikšić preuzeo je kontrolu nad žandarmerijskom stanicom u čemu su mu pomogli pripadnici Hrvatske seljačke zaštite, ali i naoružani civili koji su zajedno s Nikšićem razoružali sve vojnike Kraljevine Jugoslavije koji su tog dana prolazili kroz Slunj, a razoružane časnike smjestili su u kotarsku zgradu, a vojnike u školu.⁴⁵ Iako je bilo negodovanja časnika kraljevske vojske, razoružavanje je prošlo mirno, prvenstveno zbog velike brojnosti i naoružanosti civila, a sam župnik Nikšić na pitanja generala kraljevske vojske Antića tko ih je razoružao, odgovara: „Vojska novo uspostavljene Hrvatske države, koja još uvijek nema uniforme jer je obnova Hrvatske države proglašena pred nekoliko sati.“⁴⁶ Do večeri su razoružana i zarobljena dva generala, stotinjak časnika i preko 400 vojnika, zaplijenjen veći broj automobila i kamiona, naravno, i raznog oružja, a u jednom automobilu su nađena trideset dva milijuna dinara koja su pripadala IV. armijskoj oblasti vojske Kraljevine Jugoslavije.⁴⁷ S prikupljenim oružjem naoružavani su stanovnici Hrvati Slunja i okolice te ih je do večeri 10. travnja 1941. bilo oko tisuću pod oružjem. Iako se većina časnika i vojnika, uz manje negodovanje, dragovoljno predala, ipak se dogodio i jedan incident. Vojnici u jednom automobilu nisu se htjeli predati te su otvorili vatru i ranili dvojicu stražara, nakon čega je ubijen general koji se nalazio u automobilu, a ranjena dvojica vojnika.⁴⁸

Kotarski predstojnik Ilić nazvao je općinskog bilježnika u Rakovici Franju Rajkovića i obavijestio ga je da je slunjski župnik Nikšić preuzeo vlast u kotaru. Rajković je naredio komandantu žandarmerijske stanice u Rakovici Luki Štikovcu da ostanu pod oružjem, ali da se naoružaju i članovi seljačke zaštite te da u službi zadrži žandare Srbe koji to žele te da općenito zaštititi Srbe od mogućih ispada pojedinaca.⁴⁹ Pripadnici seljačke zaštite postavljaju rampu kod Oreškovićeve dućana te počinju razoružavanje vojske Kraljevine Jugoslavije koja je prolazila kroz Rakovicu, a jedan

⁴⁴ ZINAIC, „Uspostava ustaške vlasti“, 66.

⁴⁵ STRIŽIĆ, Žrtvoslov, 65-66.

⁴⁶ STRIŽIĆ, „Slom Kraljevine Jugoslavije i uspostava Nezavisne Države Hrvatske“, 153. (dalje u tekstu STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“)

⁴⁷ STRIŽIĆ, Žrtvoslov, 67.

⁴⁸ *Isto*, 67.

⁴⁹ STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“, 153.

je automobil u kojemu su bila tri naoružana časnika na intervenciju bilježnika Rajkovića pušten prema Bihaću.⁵⁰

U općini Drežnik Grad žandarmerijska stanica nije bila smještena u središtu općine, već u Novoj Kršlji. Razlog tomu bio je što je udaljenost između Drežnik Grada i Rakovice 7 kilometara, a Nova Kršlja je od Drežnika udaljena 10 kilometara te su iz nje žandari lakše mogli nadzirati periferne dijelove tih općina (Kordunski Ljeskovac, Mašvinu...). Hrvatska seljačka zaštita u Novoj Kršlji samoinicijativno je razoružala žandarmerijsku stanicu te smijenila zapovjednika Stojana Borojevića, zadržala žandare Hrvate, a za zapovjednika je postavljen Mirko Frković.⁵¹

Dana 11. travnja 1941. jedan njemački avion greškom je bacio četiri bombe na Rakovicu te je jedna žena poginula.⁵² Ujutro 12. travnja 1941. na Slunj iz pravca Primišlja izvršen je napad oko 700 vojnika Kraljevine Jugoslavije koji su se željeli probiti prema Bosni, ali napad je nakon šestosatnih sukoba odbijen.⁵³ Iako će Nijemci tek predvečer ući u Slunj, na traženje ustaškog rukovodstva iz Slunja, Nijemci su poslali nekoliko aviona koji su bombardirali položaje jugoslavenske vojske.⁵⁴ Velik broj vojnika koji su iz Primišlja napali Slunj bio je zarobljen, a od njih je oko 30 časnika i oko 100 vojnika položilo prisegu vjernosti NDH.⁵⁵ Također, cijelog dana 12. travnja 1941. iz pravca Bihaća i Korenice kretao se velik broj bivših vojnika Kraljevine Jugoslavije Hrvata koji su također u Slunju položili zakletvu vjernosti novoosnovanoj hrvatskoj državi.⁵⁶ Predvečer je na prostor slunjskog kotara stigla njemačka izvidnica koja se nakon kratkog zadržavanja vratila prema Karlovcu, ali je odvela i dva zarobljena jugoslavenska generala.⁵⁷ Na Uskrs 13. travnja 1941. oko 9 sati kroz Slunj je prošla njemačka vojska (kolona tenkova, kamiona i motora), ali i talijanska biciklistička bojna.⁵⁸ Njemačku su vojsku građani Slunja dočekali s radošću, a njemačke kolone na putu prema Bihaću ili Dalmaciji prolazit će često kroz Slunj u narednih tjedan dana. U gradu su se njemački vojnici rijetko zaustavljali (izuzev jedne jedinice iz Francuske kojoj je upriličena večera te su prenoćili), ali talijanski su se vojnici sredinom travnja često zaustavljali u Slunju i ponašali se

⁵⁰ ZINAIC, „Uspostava ustaške vlasti“, 70.

⁵¹ STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“, 154.

⁵² STRIŽIĆ, Žrtvoslov, 68.

⁵³ BOGOVIĆ, *Slunjski kraj i njegova Crkva u prošlosti i sadašnjosti*, 66.-67. (dalje u tekstu: BOGOVIĆ, *Slunjski kraj*)

⁵⁴ TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije*, knjiga 2, 512.

⁵⁵ STRIŽIĆ, Žrtvoslov, 69.

⁵⁶ ZINAIC, „Uspostava ustaške vlasti“, 73.

⁵⁷ BOGOVIĆ, *Slunjski kraj*, 67.

⁵⁸ STRIŽIĆ, Žrtvoslov, 70-71.

nedolično (krali su kokoši, pili i jeli u gostionama a da nisu platili itd).⁵⁹ *Travanjski rat*, koji je inače trajao samo trinaest dana, na području slunjskog kotara trajao je i kraće, svega dva-tri dana. Hrvati slunjskog kotara nove promjene i osnivanje NDH dočekali su s velikom radošću, dok su lokalni stanovnici Srbi vjerojatno bili ravnodušni prema novim promjenama.

Učvršćivanje i funkcioniranje vlasti NDH u općinama Rakovica i Drežnik Grad

Pojedinci koji su na području slunjskog kotara uspostavljali vlast NDH bili su članovi ili simpatizeri HSS-a. Odmah se krenulo s ustrojavanjem ustaške stranačke organizacije, pa je u općini Drežnik za tabornika postavljen Josip Oklopčić, a pobočnici su bili Jure Čop, Jure Krizmanić i Petar Vitković, dok je u Rakovici tabornik Marijan Juretić, a pobočnici Ivan Keser, Petar Pađen i Ivan Rupčić. Nakon što je Oklopčić u lipnju otišao u ustašku vojnicu, na mjestu tabornika zamijenio ga je Dragec Vitković.⁶⁰ Ustaška organizacija organizirana je i na razini pojedinih većih sela. U većim selima ovih općina imenovani su i zbirnici: Marko Brajdić u Drežniku, Ivica Hodak u Smoljancu, Luka Cindrić u Smoljancu, Stipe Bičanić u Sadilovcu, Stipe Sabljak u Koritima, Mate Cindrić u Brajdić Selu, Dragan Božičević u Oštarskim Stanovima, Ante Špoljarić u Kršlji i Nikola Crnković u Novoj Kršlji.⁶¹

U Drežnik Gradu smijenjen je 12. travnja 1941. dotadašnji načelnik Zvonko Pavlič te je za načelnika imenovan Jure Krizmanić. Prilikom uspostave NDH vlast u općini Rakovica preuzeo je općinski bilježnik Franjo Rajković kao ustaški povjerenik za općinu Rakovica, a zatim je i službeno postao načelnik. Uspostavom NDH načelnik Rade Klarić svojevoljno je napustio tu funkciju, ali je 3. svibnja 1941. izvršio primopredaju dužnosti te je nastavio živjeti na svom imanju u Kordunskom Ljeskovcu.⁶² Već istog tog dana i Franju Rajkovića zamjenjuje novi načelnik Ivan Rupčić.⁶³ Ova promjena dogodila se pod utjecajem ustaškog kotarskog rukovodstva iz Slunja. Želja novih vlasti NDH bila je sve predratne članove HSS-a na području slunjskog kotara pridobiti za ustaški pokret te tako stvoriti dobro strukturiranu ustašku organizaciju na području kotara i neupitno povjerenje stanovništva u vlast. Ključna osoba u ostvarenju ustaških namjera bio je Lovro Sušić, ministar narodnog

⁵⁹ STRIŽIĆ, *Žrtvoslov*, 70-71.

⁶⁰ ZINAIC, „Uspostava ustaške vlasti“, 84.

⁶¹ KORAC, *Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, 88. (dalje KORAC, *Kordun i Banija*)

⁶² STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“, 157.

⁶³ KORAC, *Kordun i Banija*, 88.

gospodarstva u Vladi NDH, koji je 8. lipnja 1941. imao sastanak s predstavnicima kotarske organizacije HSS-a, a do 22. kolovoza 1941. kotarska i sve općinske organizacije HSS-a u kotaru Slunj i službeno su pristupile ustaškom pokretu.⁶⁴

Općinski bilježnik Franjo Rajković, iako je nedugo nakon postavljenja za načelnika smijenjen, nastavio je raditi u općinskoj administraciji kao bilježnik, na istoj funkciji koju je imao i prije rata. Na sjednici članova HSS-a 21. lipnja 1941., kojom je predsjedao tabornik Juretić, Rajković je napadnut pod optužbom da štiti službenike srpske nacionalnosti, koji i dalje nesmetano rade u općinskoj administraciji. Rajković je protivno odluci Ustaškog stana u Slunju dopustio slobodno kretanje srpskog stanovništva, a i intervenirao je da se iz oružničke postaje u Novoj Kršlji puste Srbi koji su tamo zatočeni prilikom pronalaska ili povratka oružja.⁶⁵ U općini je i dalje radio Branko Đurić, bilježničko-blagajnički vježbenik - „politički se nije isticao, a prema Hrvatskom oslobođenju držao se pasivno“.⁶⁶ Iako je uživao zaštitu Rajkovića, pa čak i zatražio prijelaz na katoličanstvo, ipak je na intervenciju ustaškog tabornika smijenjen i umirovljen.⁶⁷ Na sjednici je bio prisutan i predstojnik redarstva u Bihaću Kruno Batušić, koji je navodno predlagao Rajkoviću da ga postave za kotarskog predstojnika u neki od susjednih kotara s većinski srpskim stanovništvom (Korenica, Udbina, Donji Lapac).⁶⁸ Rajković je ponude odbio smatrajući da su te ponude samo način da ga se makne iz Rakovice.

I u drežničkoj općini pojavio se problem činovnika Srba koji su i dalje ostali raditi, ali taj problem se ipak riješio administrativnim putem, a ne intervencijom pojedinca. Dotadašnji blagajnik Nikola Jaić okarakteriziran je na sljedeći način: „Prisluškujе što činovnici i službenici Hrvati govore, što se na telefon razgovara i kakve se odredbe od pretpostavljenih primaju, a pošto mu nema mjesta da služi kao Srbin u hrvatskoj općini, molim naslov da se isti sa blagajničkog mjesta u Drežnik Gradu ukloni otpustom ili umirovi.“ Taj je zahtjev 7. srpnja 1941. prosljeđen kotarskoj oblasti u Slunj, koja ga je prosljedila u Ogulin, a velika župa Modruš je prijedlog za umirovljenje ili otpust 22. srpnja 1941. prosljedila MUP-u.⁶⁹ Prijedlog o umirovljenju Nikole Jaića prihvaćen je 6. kolovoza 1941., ali je MUP naznačio da općinsko poglavarstvo „putem Glavnog ustaškog stana ovamo predloži propisano

⁶⁴ HR-HDA-223-MUP NDH, kut 26, 26781/41, „Izvještaj kotarske organizacije HSS-a Slunj o pristupanju kotarske i općinskih organizacija ustaškom pokretu“

⁶⁵ STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“, 158.

⁶⁶ HR-HDA-223-MUP NDH, kut 24, Pr. 12186/41, „Kotar Slunj – popis službenika Srba koji nisu stekli pravo na mirovinu“

⁶⁷ ZINAIC, „Uspostava ustaške vlasti“, 85.

⁶⁸ *Isto*

⁶⁹ HR-HDA-223-MUP NDH, kut 26, Pr. 24009/41, „Popuna bilježničkog mjesta Drežnik Grad“

obrazloženu molbu za namještenje“. Dana 8. kolovoza 1941. Mile Pavličić podnio je molbu Glavnom ustaškom stanu u Zagrebu, koji je do tada radio kao pisar u drežničkoj općini (iako je imao blagajnički ispit položen od 1928.), a kao razlog njegova nenapredovanja u službi općinsko poglavarstvo navelo je: „Uvijek je bio zapostavljen radi hrvatstva i što nikada u ovih dvadeset godina nije glasovao za ni jednu srpsku stranku, nego za hrvatsku, pa i onda kad mu se od strane vlasti prijetilo otpustom iz služne. Ovdašnje pučanstvo kategorički moli i zahtjeva da se baš on postavi za ovdašnjeg bilježnika kao stradalnik zbog hrvatstva, a da bi se koji drugi postavio, jer bi pučanstvo bilo zbog toga ogorčeno i rađe bi mu onda bilo da ostane sadašnji Srbin, nego da koji drugi dođe, a ovaj koji je upropašten zbog hrvatstva da ostane bez posla.“⁷⁰

Njemačka se vojska nije zadržala na području slunjskog kotara, ali prisutnost talijanske vojske u prvim mjesecima nakon osnivanja NDH na ovom je prostoru bila iznimno izražena, kao i njezin utjecaj na funkcioniranje vlasti NDH. Naravno, što nije bilo upitno, NDH smatra i njemačku i talijansku vojsku savezničkima i prijateljskima, iako će se u mnogim situacijama oba saveznika maćehinski odnositi prema novonastaloj hrvatskoj državi, a posebice Talijani koji svoje akcije započiju samoinicijativno, gotovo bez ikakvih konzultacija s vojnim i civilnim vlastima NDH.

Dana 17. travnja 1941. jedna talijanska postrojba (oko 120 vojnika) dolazi u Drežnik, te se smjestila u zgradu općine, a 21. travnja 1941. uhitila je trideset sedam muškaraca Srba te ih odvela u Ogulin, zatim u Rijeku, a naposljetku zatočila u logor Cividale kod Udina.⁷¹ Ministri vanjskih poslova Njemačke i Italije dogovorili su 21. travnja 1941. u Beču stvaranje vlastitih vojno-interesnih zona unutar NDH koje su podijeljene tzv. demarkacijskom linijom. Kotar Slunj našao se u talijanskoj zoni utjecaja jer se nalazio južno od demarkacijske linije koja se protezala od Samobora, Petrinje, Gline, Bosanskog Novog i dalje prema Bosni. Vidljivo je da se i nakon završetka rata vojske Njemačke i Italije zadržavaju na području NDH, te će u svojim okupacijskim zonama uz vojnu prisutnost izražavati i svoje političke i gospodarske interese. Talijani i dalje nastavljaju s odvođenjem Srba u Italiju, pa je tako odvedeno trideset muškaraca 27. travnja 1941.⁷²

U Blagaju u noći s 5. na 6. svibnja 1941. lokalni Srbi ubili su pet članova obitelji Mravunac. Priveden je veći broj Srba iz okoline, a Prijeki pokretni sud iz Zagreba 7. svibnja 1941. osudio je na smrt strijeljanjem trideset dvoje Srba za ubojstvo spo-

⁷⁰ HR-HDA-223-MUP NDH, kut 26, Pr. 24009/41, „Popuna bilježničkog mjesta Drežnik Grad“

⁷¹ STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“, 158.

⁷² *Isto*

menute obitelji i pripreme dizanja ustanka protiv NDH, ali bez sumnje je žrtava⁷³ bilo i poslije.⁷⁴ U travnju 1941. Talijani su uobičavali zarobljene Srbe odvoditi u logore u Italiju, no naglo su promijenili svoj odnos prema srpskom stanovništvu. Ne može se sa sigurnošću konstatirati da je toj promjeni pridonijela ustaška odmazda za ubojstvo obitelji Mravunac u Blagaju, ali poznato je da istog dana kada su vršene ustaške odmazde u Blagaju, 7. svibnja 1941., u Slunj dolazi jedna talijanska konjička pukovnija te iz zatvora pušta sve uhvaćene Srbe.⁷⁵ Talijanski karabinjeri dolaze na područje kotara Slunj 10. svibnja 1941. te razoružavaju oružnike u postajama Slunj, Rakovica i Drežnik Grad, ali istovremeno dolazi i dvadeset talijanskih financijskih službenika koji preuzimaju dužnost financijskog nadzora na području slunjskog kotara.⁷⁶ Očito je ovo bila talijanska lokalna uvertira jačanja vojnih utjecaja i stvaranja što bolje strateške pozicije za dobivanje što više teritorijalnih ustupaka prilikom potpisivanja sporazuma o razgraničenju s NDH. Početak jednog kaotičnog stanja na Kordunu, ubojstva civila, odmazde te početak izraženih sukoba između Hrvata i Srba odgovaraju jedino Talijanima kako bi prikazali vlasti NDH kao nedorasle za održavanje javnog reda i mira. Potpisivanjem Rimskih ugovora između Italije i NDH 18. svibnja 1941. godine, Italija dobiva gotovo sve jadranske otoke i velik dio obale te dodatno jača svoj vojni status unutar okupacijske zone u NDH.⁷⁷ Talijanske vojne postrojbe napuštaju Slunj 7. lipnja 1941., ali u Rakovici ostaje 150 talijanskih vojnika, 10 časnika, oko 300 konjanika i 30 automobila i teretnih vozila.⁷⁸ Talijanska vojska iz Rakovice i Drežnik Grada povukla se prema Ogulinu 12. srpnja 1941.⁷⁹

Krajem lipnja drežnički župnik Dragutin Štimac zajedno s ustaškim tabornikom Dragecom Vitkovićem obavljao je vjerske prijelaze pravoslavnih na katoličanstvo na području kotara Bihać⁸⁰, ali su ih lokalni ustaše priveli u zatvor u Bihaću, no intervencijom župnika iz Bihaća su pušteni.⁸¹ Bilo je i bježanja pravoslavnog stanovništva iz mjesta okolice Cazina i Velike Kladuše na području kotara Slunj, sa željom da pre-

⁷³ Više o događanjima u Blagaju i okolini početkom svibnja 1941. te tezama raznih autora o mogućem broju žrtava vidi u: ANČIĆ, Mladen. „Neuspjela emancipacija. Hrvatska akademska historiografija i parcijalna kolektivna pamćenja“. *Hercegovina* 8 (2022.): 179-251.

⁷⁴ BOGOVIĆ, *Slunjski kraj*, 68.

⁷⁵ STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“, 158.

⁷⁶ *Isto*

⁷⁷ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 73.

⁷⁸ STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“, 159.

⁷⁹ *Isto*

⁸⁰ Ovaj odlazak bi se odnosio na prelasku na katoličanstvo stanovnika sela Bugar, Gata, Rujnica.

⁸¹ ZINAIC, „Ustaški zločini u kotaru Slunj 1941. godine“, 90. (dalje u tekstu ZINAIC, „Ustaški zločini“)

đu na katoličku vjeru, jer nikako ne žele preći na islam.⁸² Dana 15. kolovoza 1941. poslana je molba poglavniku u kojoj je izražena želja devedeset jednog domaćinstva (u prosjeku jedno domaćinstvo je tad imalo i do 10 i više članov) za prelaskom na katoličku vjeru te želja za time da budu tretirani kao Hrvati. U molbi je također naglašeno: „obecavamo da ćemo Vam uvijek biti vjerni i pokorni, te ljubiti zemlju u kojoj živimo, jer mi nijesmo krivi za ove patnje koje su nas neuke seljake zadesile a naša bivša gospoda, popovi i učitelji, koji su nas krivo učili, sklonili su se na vrijeme.“⁸³ U drugoj polovini lipnja 1941. više nije bilo ni jednog pravoslavnog paroha na području općina Rakovica i Drežnik Grad⁸⁴ (vjerojatno ni na području cijelog slunjskog kotara), a kotarski predstojnik Eduard Lenčerić obišao je i zapečatio sve pravoslavne crkve i parohijske stanove, a matične knjige popisao i odnio u kotarsko poglavarstvo.⁸⁵ Svi pravoslavni svećenici s prostora ove dvije općine dobili su propu- snice i otišli u Srbiju.

Nezavisna Država Hrvatska nije zadržala dotadašnju upravnu podjelu države na banovine, niti se vratila na oblasnu podjelu koja je ranije postojala (1924.-1929.), niti na županijsku podjelu naslijeđenu iz Austro-Ugarske Monarhije, koja je postojala do 1924. godine. Upravna podjela NDH ustanovljena je početkom lipnja poglavnikovom odredbom o podjeli na velike župe, kojom se željelo tradicionalnu povijesnu ulogu župe spojiti sa suvremenim zahtjevima središnje uprave u državi, te tako uspostavljanjem jedinstvenog upravnog sustava učvrstiti jedinstvo hrvatskog državnog i nacionalnog prostora.⁸⁶ Uspostavljene su 22 velike župe, a na njihovu

⁸² HR-HDA-223-MUP NDH, kut 32, I-A 876/41, „Izvjestaj o prelazima“

⁸³ HR-HDA-223-MUP NDH, kut 32, I-A 878/41, „Prilaznici iz općine Drežnik Grad mole zaštitu“

⁸⁴ Na području općina Rakovica i Drežnik Grad bile su i četiri pravoslavne parohije (župe) od kojih je svaka imala svog župnika. Šematizam eparhije Gornjokarlovačke navodi da su pred Drugi svjetski rat sve ove župe imale vlastitog župnika i to: u Kordunskom Ljeskovcu paroh je bio Mile Komadina (? – 1941.), u Mašvini Vasilije Nakarda (1939-1941.), u Sadilovcu Dušan Aralica (? – 1941.) i u Močilima Đuro Vukelić (1939.-1941.). Dušan Aralica, paroh iz Sadilovca, bio je izabran na izborima za banskog vijećnika Savske banovine 1939., tako da je sigurno bio utjecajan među srpsko-pravoslavnim stanovništvom. Imena ovih svećenika ne nalaze se na popisima ubijenih s područja općina Rakovica i Drežnik Grad, kao ni na popisu ubijenih pravoslavnih svećenika Gornjokarlovačke eparhije. Očito je da su svi ovi svećenici u prvim mjesecima nakon osnivanja NDH napustili svoje parohije te otišli u Srbiju, jer da su ubijeni ili umrli od posljedica rata, zasigurno Srpska pravoslavna crkva, a posebice Eparhija gornjokarlovačka, ne bi izostavile njihova imena na popisima ubijenih svećenika (popis ubijenih svećenika sa biografskim podatcima kao i liturgijski tipik službe i akatist vidi u: PLEĆEVIĆ, *Novi svedoci Vaskrslog Hrista - Sveštenomučenik Sava episkop gornjokarlovački sa postradalim sveštenomučenicima*.

⁸⁵ ZINAIC, „Ustaški zločini“, 90.

⁸⁶ MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 87.

čelu bio je veliki župan kojeg imenuje poglavnik. Nazivi velikih župa stvarani su po tradicionalnim regijama (npr. Baranja, Lika, Gacka, Krbava, Zagorje...), rijekama ili reljefnim masivima (npr. Bilogora, Cetina, Pliva, Sana, Vuka...) odnosno iz opće uporabe iščezlim nazivima hrvatskih srednjovjekovnih župa (Bribir, Sidraga, Dubrava, Pset...). Velika župa Modruš počela je djelovati od 1. srpnja 1941. sa sjedištem u Ogulinu, a sačinjavale su je kotarske oblasti (s pripadajućim općinama) u Ogulinu, Delnicama, Vrbovskom i Slunju.⁸⁷ Odabir naziva Modruš za ovu veliku župu zasigurno je bio i taj što je u razdoblju od 1886. do 1924. cijelo područje novoosnovane velike župe bilo djelom značajno veće Modruško-riječke županije, čiji je centar također bio u Ogulinu. Ostali kotarevi tradicionalne kordunaške regije potpadali su pod administrativna područja drugih velikih župa, kotar Vojnić dio je velike župe Pokuplje sa sjedištem u Karlovcu, a kotar Vrginmost je u sastavu velike župe Gora sa sjedištem u Petrinji.⁸⁸

Ustanak srpskog stanovništva protiv Nezavisne Države Hrvatske, nastanak i djelovanje partizanskog pokreta

Pakt Ribbentrop-Molotov, koji je potpisan 23. kolovoza 1939. u Moskvi i kojim je dogovoreno nenapadanje i prijateljstvo između Njemačke i Sovjetskog Saveza, prekinut je 22. lipnja 1941. početkom njemačke operacije *Barbarosa*. Ovaj napad nije označio samo početak rata dviju država već i sukob dviju ideologija, nacizma i komunizma, te je KPJ pozvala svoje članove da također započnu oružanu borbu protiv njemačkih, talijanskih i oružanih snaga NDH. Na području slunjskog kotara, članovi komunističke partije i simpatizeri tijekom lipnja i srpnja 1941. nisu poduzimali nikakve akcije. Ipak, 7. srpnja 1941. talijanske vojne formacije koje su se nalazile u Slunju, Rakovici, Drežniku napuštaju ovaj prostor te tada komunistički aktivisti u srpskim selima počinju agitirati među stanovništvom i pripremati se za skorou oružanu pobunu.⁸⁹

Izbijanje ustanka srpskog stanovništva u Srbu i Drvaru 27. srpnja 1941. dalo je još veći povod stupanju srpskog stanovništva u borbu protiv NDH i na prostoru Korduna.

Zasigurno je ustaško rukovodstvo u Zagrebu znalo za izbijanje oružane pobune (ustanka) srpskog stanovništva protiv NDH u Srbu i Drvaru 27. srpnja 1941. godine, te je bilo u kontaktu s ustaškim logorom u Slunju, koji je naredio lokalnim ustašama i oružnicima u Rakovici i Drežnik Gradu da se užurbano naprave popisi

⁸⁷ BUĆIN, „Prilozi poznavanju institucija: Zakonski okvir rada velikih župa NDH“, 220.

⁸⁸ LANDIKUŠIĆ, *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske*, 17.

⁸⁹ STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“, 161.

Srba za privođenje.⁹⁰ Ovom navedenom „intervencijom“ željelo se spriječiti širenje ustanka na prostor južnog Korduna, prostor naseljen podjednakim brojem srpskog i hrvatskog stanovništva. Stoga je predvečer 29. srpnja 1941. godine u Slunj došao Božidar Cerovski, ravnatelj Ravnateljstva ustaškog redarstva i neutvrđeni broj ustaša iz Zagreba.⁹¹ Naime, Ravnateljstvo ustaškog redarstva bilo je nositelj represivnih mjera protiv onih koje je režim smatrao „nepoćudnim elementima“. Ujutro 30. srpnja 1941. godine dolazi do privođenja većeg broja Srba iz Broćanca, Močila, Brezovca, Stare Kršlje, Rakovice, Sadilovca. Privođeni su na način da su ustaše i oružnici krenuli u nekoliko grupa prema selima naseljenim srpskim stanovništvom, a tražili su samo određene pojedince jer su imali popis koga treba privesti, a među privedenima je bilo onih koji su bili članovi i simpatizeri srpskih predratnih stranaka ili članovi i simpatizeri komunističke partije, bivši žandari, bivši službenici koji su otpušteni ili umirovljeni nakon uspostave NDH, umirovljeni časnici vojske Kraljevine Jugoslavije, obrtnici, bogatiji seljaci.⁹² Može se postaviti teza da su prilikom tog privođenja birani oni koji su bili utjecajni i poštovani u svojim seoskim sredinama ili oni za koje se znalo da su bili odani prijašnjem monarhističkom režimu, ali da su u svakom slučaju svojim položajem, znanjem, sposobnostima, obrazovanjem i intelektom nadilazili prosjek svojih seoskih sredina. Kao takve režim ih je smatrao potencijalnim ključnim čimbenicima u podizanju ustanka protiv NDH, posebice u agitaciji okupljanja većeg broja srpskog stanovništva na ustanak. Svi koji su privedeni tog jutra 30. srpnja 1941., bili istog dana ubijeni u Oštarskim Stanovima po nalogu Cerovskog, a likvidaciju su obavljali ustaše koji su došli s Cerovskim iz Zagreba.⁹³ Neposredno nakon završetka rata 1945. Općinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača u Rakovici napravila je popis s imenima 106 ubijenih.⁹⁴

⁹⁰ ZINAĆ, „Ustaški zločini“, 93

⁹¹ *Isto*, 93.

⁹² *Isto*, 93.-97.

⁹³ HR-HDA-306-ZKRZ, kut 260, „Oštarski Stanovi (Rakovica)“

⁹⁴ Prema ZKRZ (kut 260) tog dana je pobijeno 106 Srba u Oštarskim Stanovima. ZKRZ ne navodi precizno lokaciju pogubljenja. Perar Zinać („Ustaški zločini“, 93.-97.) i Đuro Zatezalo („*Radio sam svoj seljački i kovački posao*“ -svjedočanstva genocida, 145-156.) navode da se zločin dogodio na dva mjesta: jedno je jama Špejarka, a drugo nije precizno utvrđeno (navodi se: uz cestu u Oštarskim stanovima; pod brdom Bliznica; jama u Oštarskim Stanovima 300 metara udaljeno od jame Špejarke). Zinać i Zatezalo svoje zaključke temelje na svjedočanstvima: civila Hrvata koji su po naređenju ustaša zatrpavali jamu (Zinać) odnosno prema izjavi Milana Kvočke (Zatezalo) iz 1967., jedinog preživjelog koji je uspio pobjeći prije likvidacije. Prema njihovu pisanju, broj ubijenih (objedinjena oba mjesta likvidacija) je 145 (ZATEZALO, „*Radio sam*“, 149.) i 162 (ZINAĆ, „Ustaški zločini“, 95-96.). Također, Zinać u istom radu navodi imena dijela pojedinaca koji su uhapšeni i

Ustanička puška na prostoru kotara Slunj oglasila se 3. kolovoza 1941. u Gornjem Primišlju.⁹⁵ Iz Karlovca u Gornje Primišlje dolaze 15. kolovoza 1941. komunisti i sudionici španjolskog građanskog rata Stjepan Milašinić Šiljo i Izidor Štrok, s ciljem bolje vojne organizacije ustaničkog srpskog stanovništva i nametanjem komunističkog vodstva u ustanku, te je već 17. kolovoza 1941. formiran prvi partizanski odred na području slunjskog kotara u Gornjem Primišlju.⁹⁶ Sredinom kolovoza održavaju se sastanci i pripreme Srba na ustanak i na području sela općine Rakovica i Drežnik Grad (Stara Kršlja, Livovac, Jarmine, Nova Kršlja, Mašvina, Kordunski Ljeskovac) te su 17. kolovoza 1941. ustanički odredi blokirali promet na cesti Slunj – Rakovica kod Prisike. Dana 18. kolovoza 1941. ustaše i oružnici razbili su te odrede te su spalili nekoliko kuća u Bročancu i Slušnici.⁹⁷ Dana 17. rujna 1941. oko 17 sati izvršen je napad na kolonu automobila i kamiona na cesti Rakovica – Slunj u kojoj su se nalazili zapovjednik oružničkog krila Bihać Stjepan Vindakiljević, predstojnik redarstva u Bihaću Kruno Batušić te su tom prilikom ubijena dva oružnika i dvoje civila, a četvero je ranjeno.⁹⁸

Bitan trenutak za organizaciju ustanka na Kordunu bila je konferencija delegata Korduna i Banije održana 19. i 20. rujna u selu Džodani (kod Vojnića) te je konstatirano da na području III. rejona (Slunj, Primišlje, Rakovica, Drežnik) ima 314 boraca (45% od ukupnog broja boraca) i da je na prostoru cijelog Korduna među borcima 143 (20%) članova komunističke partije.⁹⁹ Doduše, raspravljalo se i o problemu što srpske ustaničke mase nisu htjele ulaziti u sukobe s talijanskom vojskom, što je uvelike ugrožavalo politički pravac koji je željela nametnuti partija.

ubijeni u Oštarskim Stanovima. Također, navodi i selo iz kojeg su te njihovo zanimanje. Od 83 imena koje je naveo Zinaić, tek se 31 nalazi na ZKRZ-ovu popisu. Postavlja se pitanje je li prilikom pisanja svojih radova (80-ih godina 20. stoljeća) znao za popis žrtava od dana 30. srpnja 1941., koji je sastavila Općinska komisija u Rakovici završetkom rata 1945., te je li bio upoznat s radom općinske komisije. Na to se pitanje može dati odgovor da je to naprosto nemoguće, jer Petar Zinaić je od veljače 1945. rukovodio OZN-om za kotar Slunj, a i nakon toga je karijeru nastavio u UDB-i, JNA, SUBNOR-u te je slovio za „vrsnog poznavatelja“ Drugog svjetskog rata i narodnooslobodilačke borbe na području prostora slunjskog kotara.

⁹⁵ STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“, 161.

⁹⁶ *Isto*, 162.

⁹⁷ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, Borbe u Hrvatskoj 1941-1942. godina*, knj. 32, (dalje u tekstu: *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj...*) dok.br. 27., „Izveštaj Zapovjedništva 1. hrvatske oružničke pukovnije od 28. septembra 1941. Ravnateljstvu za javni red i sigurnost NDH o napadu partizana jedinice oružničke pukovnije iz Bihaća“, 78.

⁹⁸ *Isto*, 77-79.

⁹⁹ STAMBOLIJA, „Kordun u Drugom svjetskom ratu (1941-1945)“, 247. (dalje u tekstu STAMBOLIJA: „Kordun“)

Komunistička partija, iako nije bila prvotni pokretač ustanka, od samog izbijanja ustanka želi staviti ustaničke mase pod svoju i vojnu i političku kontrolu pa je 25. listopada 1941. godine osnovan Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske, koji je kao vrhovno tijelo trebao rukovoditi ustaničkim jedinicama na području Hrvatske.¹⁰⁰ Sjedište Glavnog štaba bilo je u selu Zbjeg kod Slunja. Tako da se krenulo s ustrojavanjem ustaničkih odreda prema komunističkim uzusima (stvaranje narodnooslobodilačkih odreda) sredinom kolovoza u Močilima i Bročancu, a sredinom rujna 1941. u Mašvini, Kordunskom Ljeskovcu i Koranskom Lugu, te su zajedno imali oko stotinjak boraca.¹⁰¹

U noći s 2. na 3. prosinca 1941. partizani su napali Drežnik Grad te su opljačkali općinu i demolirali poštu (uništili telefon i telegraf), otuđili radioaparatus i dva pisaa stroja.¹⁰² Dana 4. prosinca 1941. partizani su porušili 122 telegrafskih stupa, a narednih dana sukobili su se i ubili nekoliko pričuvnih oružnika iz zasjeda kod Nove Kršlje.¹⁰³ Partizanske zasjede iznimno su česte tako da ustaše i oružnici vode borbu s partizanima 16. prosinca 1941. između Lipovače i Grabovca¹⁰⁴ i 16. siječnja 1942. u Bročancu, kada je napadnuta oružnička ophodnja koja je osiguravala prijevoz pošte prema Slunju.¹⁰⁵ Tu je poštu navodno osiguravalo oko sedamdeset oružnika, a u borbi s partizanima poginula su četiri oružnika i tri pomoćna oružnika. Odbijeni su i partizanski napadi na Rakovicu početkom ožujka 1942.¹⁰⁶ Dana 19. ožujka 1942. partizani su zaposjeli sela Bliznicu i Brezovac, iz kojih su se povukli nakon dva dana, ali su pripadnici lokalnih seoskih straža 23. ožujka 1942. dijelom popalili ta sela.¹⁰⁷

¹⁰⁰ STAMBOLIJA, 249.

¹⁰¹ BEKIĆ, BUTKOVIĆ, GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941*, 327-328.

¹⁰² *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1941-1942. godina*, knj. 32, dok.br. 50., „Izveštaj Ministarstva unutrašnjih poslova NDH od 9. decembra 1941. Glavnom stožeru ministarstva domobranstva NDH o napadu 3. bataljona na Drežnik Grad“ *Borbe u Hrvatskoj 1941.*, 121.

¹⁰³ *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1941.*, knj. 2, dok.br. 46., „Izveštaj Komande trećeg bataljona od 7. prosinca 1941 godine Komandi NOP odreda Korduna i Banije o izvršenim akcijama krajem studenog i početkom prosinca“, 131.

¹⁰⁴ *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1941.*, knj. 2, dok.br. 83., „Izveštaj Komande trećeg bataljona od 21. prosinca 1941. godine Komandi NOP odreda Korduna i Banije o izvedenim akcijama“, 245.

¹⁰⁵ *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1942.*, knj. 3, dok.br. 143., „Izveštaj Zapovjedništva Prve hrvatske oružničke pukovnije o akcijama partizana u Hrvatskoj od 1 do 22 siječnja 1942. godine“, 459.

¹⁰⁶ HR-HDA-487-MINORSNDH, kut 11, „Dnevno izvješće br. 63. od 4. ožujka 1942.“

¹⁰⁷ *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1942.*, knj.3, dok.br. 165., „Izveštaj Zapovjedništva Prvog domobranskog zbora u Sisku o borbama i akcijama od 6 do 31 ožujka 1942. godine“, 568.

Komunikacija između Slunja i Ogulina prekinuta je 12. lipnja 1942. godine, kada su partizani zauzeli Primišlje i time je prostor Slunja ostao blokiran i okružen partizanskim snagama. Također, početkom lipnja 1942. sva sela naseljena srpskim stanovništvom u općinama Rakovica i Drežnik Grad (osim Irinovca) pod kontrolom su partizana. S ciljem oslobođenja šireg prostora i njegova povratka pod vojnu i civilnu vlast NDH, a time i deblokade Slunja, spajanja s OS NDH koje se nalaze u Rakovici i Drežnik Gradu i uspostave sigurne prometne komunikacije na pravcu Slunj – Bročanac – Rakovica – Drežnik Grad – Ličko Petrovo Selo – Bihać, na te prostore sredinom lipnja dolazi ustaška bojna pod zapovjedništvom Milana Mesića.¹⁰⁸ Oružane snage NDH u razdoblju od 17. do 19. lipnja 1942. godine sa znatnim snagama napadaju prostore pod kontrolom partizana koji se pred silinom napada povlače, te su ustaške jedinice ovladale prostorom sela Kordunski Ljeskovac, Sadilovac, Grabovac, Nova i Stara Kršlja, Jamarje, Donja i Gornja Mašvina, Brezovac i Bročanac, kao i selima s bosanske strane (Bugar, Gata, Rujnica).¹⁰⁹ Ipak, u šumama okoline Sadilovca nalazilo se i nakon tih akcija još oko tisuću pobunjenika (partizana) koji su posjekli telegrafске stupove između Drežnik Grada i Rakovice.¹¹⁰ Dana 27. lipnja 1942. oko 360 dobro naoružanih partizana napalo je Smoljanac koje je od tamo protjerala ustaška satnija koja je došla iz Ličkog Petrova Sela.¹¹¹ Nakon protjerivanja iz navedenih sela, očito je da su se partizanske jedinice uspjele grupirati s partizanima na širem području oko Slunja i Plitvičkih jezera i Krbavskog polja te žele napraviti akciju širih razmjera. Dana 28. lipnja 1942. združeni lički i kordunaški partizani izvršili su napad s većim snagama na Rakovicu i Drežnik Grad radi opskrbe oružjem i hranom, koji je odbijen.¹¹² Razlog neuspjeha partizana je u tome što su se na području Korduna i Ogulinsko-plašćanske udoline sredinom 1942. nalazile znatne ustaško-domobranske jedinice u Slunju, Rakovici, Drežniku, Vaganacu, Saborskom, Modrušu, Josipdolu i Kamenici, a talijansko-četničke u Ličkoj Jesenici, Blatima i Plaškom kojima je cilj zadržati nadzor nad cestovnim pravcima Slunj – Cetingrad – Velika Kladuša, Slunj – Rakovica – Drežnik – Vaganac – Bihać te na cestovnoj i željezničkoj komunikaciji Vrhovine – Ogulin – Rijeka.¹¹³ Dana

¹⁰⁸ STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“, 164.

¹⁰⁹ BANDA, „Razvoj i aktivnosti antifašističkog omladinskog pokreta u Kotaru Slunj“, 122.

¹¹⁰ HR-HDA-487-MINORSNDH, kut 11, „Dnevno izvješće br. 172. od 21. lipnja 1942.

¹¹¹ HR-HDA-487-MINORSNDH, kut 11, „Dnevno izvješće br. 180. od 29. lipnja 1942.

¹¹² *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1942.*, knj. 6, dok.br. 165., „Izvještaj Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske od 6 kolovoza 1942 god. Vrhovnom štabu NOP o vojno-političkoj situaciji, o organizacionom sređivanju i narastanju jedinica i o akcijama“, 83.

¹¹³ LIVADA, „Kotarski komitet KPH Slunj juli 1942-juli 1943. godine“, 195. (dalje u tekstu: LIVADA, „Kotarski komitet“)

29. lipnja 1942. odbijen je partizanski napad na sela Drežnik Grad i Vaganac.¹¹⁴ U partizanskim napadima krajem lipnja 1942. sudjelovali su dijelovi 1. i 2. kordunaškog partizanskog odreda i dva lička bataljona „Marko Orešković“ i „Pekiša Vuksan“, koji su se nakon neuspjeha tih akcija povukli u sela pod partizanskom kontrolom na bosanskoj strani.¹¹⁵ O kaotičnom stanju, teškoćama življenja i partizanskim napadima svjedoče pisma ovdašnjih župnika upućena Biskupijskom ordinarijatu u Senju. Rakovički župnik Ivan Juraić u pismu poslanom 5. srpnja 1942. piše o opasnostima u kojima se nalaze on i župljani: „Za sada sam još živ, ali kako će nadalje biti to je u Božjim rukama. Jer razbijene četničko-komunističke bande na drugim mjestima doklatile su se ovamo i čine napadaje na Rakovicu. Zadnji žestok napadaj na 1.VII. o.g. bio je odbijen, ali se sprema još žešći. Kako će pak taj ispasti ne znam, ali samo to znam da ako Rakovica padne u ruke ovim ljudožderima, onda je momu životu kraj. Međutim, jednom je čovjeku suđeno umrijeti, ali se samo bojim muka na koje ovi sadisti prije smrti čovjeka stavljaju. Preporučam se stoga u svete molitve.“¹¹⁶ O kaotičnom stanju i nesigurnosti ordinarijatu piše i drežnički župnik Dragutin Štimac u pismu poslanom 6. srpnja 1942.: „Jučer sam čuo od općinskog poglavarstva u Drežnik Gradu da je stigao za mene poziv za vojsku, koji će mi uručiti, kad ga provede u urudžbeni zapisnik. Molim stoga uputu što mi je činiti. Prema pozivu morao bi se javiti u Karlovac 10.VII. o.g. no prilike su ovdje takve, da je gotovo pogibelj krenuti na put. Moram li poći, ili možda postoji za službujuće svećenike oslobođenje pa mogu li ovdje čekati rješenje.“ (Biskup mu odgovara 13. srpnja 1942. da je izdana potvrda da i dalje ostaje župnikom u Drežnik Gradu.)¹¹⁷

U većoj ustaškoj akciji 7. srpnja 1942. izvedenoj u okolini Arapova Dola, Smoljanca i Ličkog Petrova Sela poginulo je oko 150 partizana.¹¹⁸ S obzirom na to da su partizani na prostoru općina Rakovica i Drežnik Grad u srpnju 1942. ponovno zaposjeli znatne prostore, Lički ustaški zdruk i domobrani 18. srpnja 1942. započeli su akciju protjerivanja partizana na pravcu od Kordunskog Ljeskovca prema Mašvini.¹¹⁹ Rezultat te akcije bio je da je do 22. srpnja 1942. na ovom prostoru ubijeno oko 320 partizana, zaplijenjeno 340 pušaka i dva radioaparata.¹²⁰

¹¹⁴ HR-HDA-487-MINORSNDH, kut 11, „Dnevno izvješće br. 182. od 1. srpnja 1942.

¹¹⁵ TOPIĆ, „O nekim događajima u kotaru Slunj, u prvoj polovini 1942. godine s težištem na općine Rakovica, Drežnik-grad i Tržačka Raštela”, 170. (dalje u tekstu: TOPIĆ, „O nekim događajima“)

¹¹⁶ BOGOVIĆ, *Slunjski kraj*, 73.

¹¹⁷ *Isto*, 73.

¹¹⁸ HR-HDA-487-MINORSNDH, kut 11, „Dnevno izvješće br. 189. od 08. srpnja 1942.

¹¹⁹ HR-HDA-487-MINORSNDH, kut 11, „Dnevno izvješće br. 201. od 20. srpnja 1942.

¹²⁰ HR-HDA-487-MINORSNDH, kut 11, „Dnevno izvješće br. 203. od 22. srpnja 1942.

U ustaško-domobranskoj akciji od 18. do 22. srpnja 1942. oslobođen je prostor Kordunskog Ljeskovca, Mašvine i Sadilovca, a partizani i dio civila dezorijentirano su tumarali šumama, a neki su se uspjeli probiti prema Zbjegu¹²¹ ili se nekako dokopati prostora pod partizanskom kontrolom u podgrmečkim selima.¹²² U tim akcijama deblokade prostora, odnosno neutraliziranja i protjerivanja partizanskih jedinica južno od Slunja pa sve do Ličkog Petrova Sela, događali su se i zločini. Kao mjesto najvećeg zločina spominje se Sadilovac, odnosno pravoslavna crkva u tom mjestu. Ti zločini također nikad nisu sustavno istraženi, već je samo projicirana brojka ubijenih koja je trebala prvenstveno služiti za nametanje kolektivne krivnje Hrvata ovog kraja.¹²³

Prostor općina Rakovica i Drežnik Grad ponovno je cjelokupno potpao pod vlast NDH te će se takvo stanje održati oko tri mjeseca. Također, radi boljeg i sigurnijeg funkcioniranja, kao i zaštite hrvatskog stanovništva, oružnička postaja Nova Kršlja izmještena je u Drežnik.¹²⁴ Često se događalo da partizani uhvate Hrvate civile pri-

¹²¹ Ovo selo nalazilo se desetak kilometara jugozapadno od Slunja, na području današnjeg vojnog poligona.

¹²² TOPIĆ, „O nekim događajima“, 171-172.

¹²³ Prema ZKRZ i pisanju više autora, 31. srpnja 1941. u pravoslavnoj crkvi u Sadilovcu, dogodio se zločin ubijanja i spaljivanja većeg broja srpskog stanovništva s prostora zahvaćenog ustaško-domobranskom ofanzivom u srpnju 1942. godine. ZKRZ ove zločine (tijekom cijele ofanzive 583 žrtve na cijelom području njezina obuhvata) pripisuje ličkoj ustaškoj bojni i 19. slunjskoj domobranskoj satniji, a popisu je pridodan i poimenični popis 51 ustaše ili žandara s područja općina Rakovica i Drežnik Grad. Neki autori u cijeloj ofanzivi navode i preko tisuću žrtava (STAMBOLIJA, „Kordun“, 261). Broj žrtava u sadilovačkoj crkvi (jednako kao i druga navedena mjesta zločina) uvelike diskutabilan, različit i nikad nije stručno ni znanstveno utvrđen, niti je provedena ekshumacija ostataka (koje su ustaše zakopali u pod spaljene crkve). Svi brojevi ubijenih proizlaze iz izjava svjedoka koji su ili izbjegli uhićenje ili su čuli o događaju, u svakom slučaju nisam naišao na izjavu svjedoka koji tvrdi da je pobjegao s gubilišta (crkve). Također, nitko od autora koji donose brojeve ubijenih (zapatljenih) ne razmatra mogućnost da su u crkvi spaljeni i leševi (ili bar dio njih) oko 340 ubijenih partizana u borbi (prema izvorima NDH). Broj žrtava kreće se u rasponu od: 303 (HR-HDA-306-ZKRZ, kut 215, „Popis žrtava Sadilovac“), 308 (Bulajić, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine*, knj.3, 635) 422 (ZINAČ, „Kronologija ustaških, četničkih, talijanskih i njemačkih zločina u kotaru Slunj 1942-1943. godine“, 129.) 463 (ŠKILJAN, *Kulturno-historijski spomenici Korduna*, 30.), 473 (ŠAŠA, „Neki podatci o Sadilovcu u NOR-u“, 185.), 500 (MILJKOVIĆ, *Stradanja u Cazinskoj krajini i antifašistička borba (1941-1945)*, 47), 582 (ZATEZALO, *Radio sam*, 582), 600 (STAMBOLIJA, „Kordun“, 261.). Većina autora spominje i da je taj dan među ubijenima i zapaljenima bilo i stanovnika sela Bugar, neki uopće ne spominju niti jedno drugo naselje dok u jednom radu se dodaje još nekoliko naselja. Neki od navedenih autora spominju da je dio uhapšenih (muškarci) ubijen i zapaljen u objektu dvjesto metara udaljenom od crkve.

¹²⁴ *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1942.*, knj. 7, dok.br. 105., „Izvjestaj Zapovjedništva Prve oružničke pukovnije od 16 rujna 1942 god. o oružanim akcijama i diverzijama partizana

likom obavljanja poljskih radova ili sječe drva. Uhvaćene su odvodili u selo Močila, koje je gotovo cijelog rata bilo pod njihovom kontrolom i tamo ih ubijali. Na takav način su u ljeto i jesen 1942. u Močilima ubili pet domobrana, jednog oružnika i trinaest civila (većinom iz Jelova Klanca).¹²⁵

U noći s 29. na 30. listopada 1942. partizani zauzimaju Bliznicu, Oštarske Stanove i Luketić Selo te kreću u prodor prema Rakovici, ali ustaško-domobranske snage, dobivši pomoć iz Furjana i Lađevca, odbijaju taj napad.¹²⁶ Ipak, partizani će uspjeti u noći s 3. na 4. studenog 1942. ući u Rakovicu i zapaliti nekoliko kuća.¹²⁷ Nakon pada Bihaća 4. studenog 1942. ustaše i domobrani, ali i velik broj civila, povlače se prema Slunju, probijajući se kroz partizanske blokade, tako da su 5. studenog 1942. partizani ušli u gotovo prazan Drežnik Grad i Rakovicu.¹²⁸ Jedan dio civila s područja općine Drežnik Grad pred partizanskim napadom nije krenuo prema Slunju, već se sklonio u selo Kruškovaču (kod Cetingrada). Partizani su, kada su zauzeli i Kruškovaču, ubili nekoliko desetaka civila, među njima i majke s djecom, a među ubijenim civilima bilo je iz općine Drežnik Grad: šestero iz Čatrnje, troje iz Drežnika i petero iz Lipovače.¹²⁹

Nakon zauzimanja Rakovice partizanske su snage (četiri brigade) iz više pravaca opkolile Slunj, a borbe su trajale od 7. do 14. studenog 1942. godine.¹³⁰ Nakon partizanskog zauzimanja Slunja, oružane snage NDH se povlače prema Karlovcu. Dio njih zarobljen je u zasjedi kod Budačke Rijeke¹³¹ i ubijeno njih oko dvadeset (šest za područja općine Rakovica).¹³² Hrvatsko civilno stanovništvo u Slunju, kao i ono koje je pristiglo u zbjegu iz općina Rakovica i Drežnik Grad, nemajući drugog izbora, nastavilo je živjeti u Slunju pod partizanskom vlašću.

Nakon partizanskog zaposjedanja Rakovice i Drežnik Grada, uslijedila je pljačka što sitne što krupne stoke, pšenice, kukuruza i ostalih žitarica, u čemu je manjim dijelom sudjelovalo srpsko stanovništvo iz okolnih sela, a glavninu stoke

na području Zagreba, Petrinje, Ogulina i Karlovca u prvoj polovici rujna”, 342

¹²⁵ STRIŽIĆ, *Žrtvoslov*, 185.-186.

¹²⁶ *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1942.*, knj. 8, dok.br. 89., „Izvještaj štaba četvrte NO brigade od 31. listopada 1942. godine Štabu prve operativne zone o napadu na Bliznicu, Oštarske Stanove i Luketić Selo i borbama s neprijateljskim pojačanjima kod Rakovice“ 375-376.

¹²⁷ HR-HDA-487-MINORSNDH, kut 11, „Dnevno izvješće br. 310. od 6. studenog 1942.“

¹²⁸ STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“, 164.

¹²⁹ STRIŽIĆ, *Žrtvoslov*, 145-147.

¹³⁰ LIVADA, „Kotarski komitet“, 206.-207.

¹³¹ Na istom mjestu i na isti način ubijeno je i najmanje još najmanje 46 hrvatskih vojnika i civila (od toga 23 vojnika i civila nakon pada Hrvatskog Blagaja 13. rujna 1942. godine).

¹³² STRIŽIĆ, *Žrtvoslov*, 149-151.

i žitarica odvucli su sa sobom pripadnici 1. ličke brigade.¹³³ Iako u Rakovici i Drežniku gotovo da i nije bilo osnovnih živežnih namirnica i stoke, u one rijetke kuće koje tijekom borbi i pljački nisu zapaljene ili oštećene, partizani su naselili oko 1000 izbjeglica (Srba) iz šireg prostora.¹³⁴ Civili, posebno djeca i starci, zbog nedostatka su hrane bili prilično izgladnjeli i izmoreni, pothlađenost i smrzavanje bili su općeprisutni s obzirom na jaku zimu, a zbog velike koncentracije vojske i civila smještenih u nevelik broj neoštećenih objekata i jako loših higijenskih uvjeta pojavljuje se epidemija svraba, šuge i tifusa.¹³⁵ U studenom 1942. komandantom Komande mjesta Rakovica imenovan je Nikola Momčilović, dok Komanda mjesta Drežnik Grad tada nije ni formirana.¹³⁶ Za vrijeme partizanske kontrole Slunja ubijeno je nekoliko desetaka civila, među njima i Ivan Juraić, rakovički župnik od 1935. godine, koji je nakon partizanskog zauzimanja Slunja 14. studenog 1942. uhvaćen i zatvoren. Njega su partizani odveli iz zatvora 31. prosinca 1942. te ga strijeljali na slunjskom groblju. Svemu tome svjedočio je i slunjski grobar Antun Štefanac.¹³⁷

Drugi svjetski rat na prostoru općina Rakovica i Drežnik Grad od siječnja 1943. do ljeta 1944. godine

Njemačka SS divizija Prince Eugen, kojoj su partizani pružili jak otpor, uspjela je dana 27. siječnja 1943. zauzeti Rakovicu i Drežnik Grad.¹³⁸ Tada u Nijemci ubili bez ikakvog razloga petnaest Hrvata civila na području kotara Slunj (pet iz Oštraških Stanova), a 27. siječnja 1943. u Slunju je strijeljano 17 civila, među kojima je bio i Dragutin Štimac, župnik u Drežnik Gradu.¹³⁹ Župnik Štimac je nakon partizanskog zauzimanja slunjskog kotara ostao na području pod partizanskom kontro-

¹³³ STRIŽIĆ, „Uspostava NDH“, 164.

¹³⁴ LIVADA, „Kotarski komitet“, 210.

¹³⁵ *Isto*, 210-211.

¹³⁶ PERIĆ, „Formiranje komande Kordunaškog područja“, 267. (dalje u tekstu: PERIĆ, „Formiranje komande“)

¹³⁷ Novine Nova Hrvatska od dana 5. ožujka 1943. objavljuju izvješće naslova *Jezovit događaj na slunjskom groblju – Što pripovjeda grobar iz Slunja*, u kojem između ostalog piše: „Kad sam ga već gotovo pokrio, dogodilo se nešto strašno. Tielo se počelo u grčevima micati i iz rake je dopiralo stenjanje. „Zatucite me do kraja. Još sam živ. Nemojte me zakopati života!“ Prizor je bio jeziv. Kosa mi se naježila na glavi i potrčao sam kao lud za partizanima: „Vratite se, ubijete ga do kraja, on je još živ!“ Vratili su se i sa šest metaka dovršili svoju krvavu rabotu.“ U: BOGOVIĆ, *Slunjski kraj*, 92.

¹³⁸ HR-HDA-487-MINORSNDH, kut 13, „Dnevno izvješće br. 29 od 29. siječnja 1943.“

¹³⁹ STRIŽIĆ, *Žrtvoslov*, 153.

lom obavljajući svoju svećeničku službu.¹⁴⁰ Iako je za obavljanje svećeničke službe na području župa slunjskog dekanata imao punu potporu i uvažavan je od partizanskih vlasti, nije uspio spasiti život svog kolege Juraića.¹⁴¹

Stanovnici Hrvati općina Rakovica i Drežnik Grad većinom su se vratili u svoje kuće, a tek manji dio ostao je u izbjeglištvu. Neki Hrvati su se u Drežnik Grad vratili čak oko Božića 1942. (tada pod kontrolom partizana) te su već tada zatekli zgradu općine, školu i šumariju opljačkane i zapaljene, a kuće su također bile potpuno opljačkane (većinom i zapaljene), a iz gotovo svih kuća su odneseni vrata, prozori i namještaj.¹⁴² Partizani su i prilikom povlačenja u noći 26. siječnja 1943., zbog naglog prodora Nijemaca, zapalili sve javne zgrade i neke kuće da ih Nijemci ne mogu koristiti za smještaj svojih jedinica. Sam veliki plamen iznad mjesta odgodio je njemački napad do jutra 27. siječnja 1943.¹⁴³

Iako će do kraja rata na ovom prostoru (travanj 1945.) partizani još u nekoliko navrata (što duže, što kraće) kontrolirati prostor ovih općina, Hrvati više neće napuštati svoje domove.¹⁴⁴ Za razliku od stanovništva općine Rakovica i Drežnik Grad, kojeg se barem veći dio vratio u svoje popaljene i opljačkane kuće, općinska poglavarstva koja su prestala djelovati nakon partizanskog zauzimanja ovog prostora 1942., obnovit će svoj rad u siječnju 1943., ali će do kraja rata djelovati iz Bihaća. Prema administrativno-teritorijalnom ustroju NDH, kotar Slunj odnosno općine Rakovica i Drežnik Grad bili su u sastavu Velike župe Modruš sa središtem u Ogulinu. O tome jesu li ta općinska poglavarstva nakon ponovne uspostave NDH u siječnju 1943. barem jedno vrijeme djelovala u svojim sjedištima, nemamo podataka. Ipak, ako sagledamo razmjere šteta koje su napravljene u borbama te činjenicu da su u Drežniku i Rakovici sve javne zgrade zapalili partizani, općinska i druga javna administracija nije se ni imala gdje smjestiti, već je jedino iole

¹⁴⁰ Dragutin Štimac župu Drežnik Grad preuzeo je 1936. godine. Izbijanjem Drugog svjetskog rata i stvaranjem NDH župnik Štimac „bio je za hrvatsku državu i blagoslivljao je vojnike“ (STRIŽIĆ, *Žrtvoslov*, 346.) Ipak, neslaganje sa zločinima iskazao je riječima: „Bog vidi sve, nemojmo na njegov sud izići okrvavljeni i pomozimo braći u nevolji.“ (PETEŠIĆ, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941-1945*, 193.). Tijekom rata održavao je vezu s partizanima, slao im je lijekove (BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, 636). Nakon što su partizani u siječnju 1943. protjerani iz Slunja, otišao je s njima, Nijemci su ga negdje uhvatili i strijeljali. Mrtvo tijelo župnika Štimca pronađeno je na lokaciji „Markina uša“ kraj Rastoka i pokopano na slunjskom groblju (Bogović, *Slunjski kraj*, 95.).

¹⁴¹ BOGOVIĆ, *Slunjski kraj*, 93.

¹⁴² STRIŽIĆ, *Žrtvoslov* 346.

¹⁴³ PERIĆ, „Borbe partizanskih jedinica na području kotareva Veljun i Slunj od početka 1943. godine do konca rata“, 453.

¹⁴⁴ STRIŽIĆ, *Žrtvoslov*, 347.

funkcionalno rješenje bilo djelovati iz Bihaća. Iako je u siječnju 1943. taj prostor oslobođen od partizana, oni se i dalje zadržavaju u šumama u okolini, ali i napadaju i zauzimaju sama mjesta. Već od početka ljeta 1943. pa do kraja rata, ovaj će prostor, uz manje prekide, opet biti pod partizanskom kontrolom. Djelovanjem općinskih poglavarstava iz Bihaća, koji je središte susjedne velike župe Krbava i Psat, a ne iz matičnog sjedišta župe u Ogulinu prvenstveno je opravdan blizinom Bihaća, jer do Bihaća je oko 30 kilometara, a do Ogulina je preko 60 kilometara. Već od kraja 1941. pa nadalje sigurna veza s Ogulinom, bilo preko Plaškog ili preko Primišlja i Tržića, bila je većinu vremena blokirana, a cijelo vrijeme rata nesigurna s obzirom na stabilnu partizansku kontrolu tog prostora. Treća i možda najbitnija stavka ovakvog funkcioniranja iz Bihaća je osobna perspektiva pojedinca koji obnaša određenu funkciju, a to je sigurnost življenja, koja je u Bihaću od siječnja 1943. do ožujka 1945., ako izuzmemo saveznička bombardiranja, bila neupitna.

Dana 25. listopada 1943. u općinskoj administraciji općine Rakovica sa sjedištem u Bihaću nalaze se: načelnik Stjepan Sabljak, pisari Filip Prebeg i Mile Turkalj, redar Josip Gašparović i primalja Ana Sabljak. Istim službenicima je tijekom 1943. godine zajedno isplaćeno 19 400 kuna. U molbi Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH mole za isplatu 107 600 kuna koje bi utrošili za: isplatu zaostalih plaća službenicima u ukupnom iznosu 75 400 kuna, 7 200 kuna za neisplaćene putne troškove i 25 000 kuna za neophodno uredsko poslovanje (nabava drva za ogrijev, uredskog materijala, sredstva za čišćenje i poštanske pristojbe).¹⁴⁵ Do 21. siječnja 1944. tražena sredstva nisu pristigla te općina Rakovica sa sjedištem u Bihaću ponovno upućuje dopis kotarskoj oblasti u Bihaću, koja ga prosljeđuje MUP-u. Je li ta isplata izvršena, iz dostupnog arhivskog gradiva nije moguće utvrditi, ali u kasnijim dopisima MUP-u (koji su sačuvani) općina Rakovica nije tražila pomoć.

Problem s nedostatkom financijskih sredstava za normalno funkcioniranje imalo je općinsko poglavarstvo Drežnik Grad sa sjedištem u Bihaću. U molbi MUP-u 25. siječnja 1944. moli za pomoć u iznosu od 168 000 kuna za ukupne plaće službenika za 1944. godinu i 30 000 kuna za nabavu uredskog materijala. Upiti prema MUP-u ustvari su molbe za posudbu novca (kako bi se prema ondašnjem službenom pravopisu zvalo „navjeru“) koji bi općinsko poglavarstvo vratilo „čim bi sam občina bude mogla svoj proračun imati i svoje prihode pobirati“. ¹⁴⁶ U općinskoj administraciji općine Drežnik Grad nalaze se: načelnik Juraj Krizmanić, pisar Ivan Pavličić i pri-

¹⁴⁵ HR-HDA-223-MUP NDH, kut 220, A-II 12732/44, „Pomoć općini Rakovica“

¹⁴⁶ HR-HDA-223-MUP NDH, kut 221, A-II 4948/44, „Općina Drežnik Grad molba za isplatu plaća“

malja Barica Kosanović. Tek 21. lipnja 1944. općini Drežnik Grad doznačena su sredstva MUP-a u iznosu od 100 000 kuna.

Iako je prostor općina Rakovica i Drežnik Grad krajem siječnja 1943. godine ponovno pod kontrolom vlasti NDH¹⁴⁷, u šumama u okolini nalazio se veći broj partizana, koji ulaze u sukobe s oružanim snagama NDH. O većoj prisutnosti partizanskih snaga u okolini govori i to da su partizani iz zasjede 8. veljače 1943. između Slunja i Rakovice uništili jedan kamion i pritom ubili sedam njemačkih vojnika.¹⁴⁸ Za odmazdu Nijemci su strijeljali trinaest stanovnika, Hrvata iz Lipovače, koji nisu imali nikakve veze s tim događajem.¹⁴⁹

Kada su u siječnju 1943. godine partizani napustili ovaj prostor, s njima odlazi i značajan broj civilnog srpskog stanovništva, provlačivši se prema Lici, ali pojavljuje se i velika smrtnost uzrokovana gladi, smrzavanjem, prehladom, a posebice epidemijom tifusa.¹⁵⁰ Ubrzo se značajan dio srpskih civila vratio na prostor Korduna, neovisno o tome što se prostor nalazio pod kontrolom NDH. Nakon povratka, zbog jake zime na području Rakovice i Drežnika umrlo je oko petstotinjak osoba, ponajviše žena i djece.¹⁵¹ Također, među tim povratničkim stanovništvom pojavila se grupa od dvadesetak (bivših) partizana, koja je sebe prozvala „crna desetina“, koja je ubijala, palila i pljačkala po hrvatskim selima općina Rakovica i Drežnik Grad.¹⁵² Drežnik Grad od veljače 1943. do jeseni 1944. većinom je bio bez vojnih formacija, a partizani su rijetko napadali, strahujući da se u mjestu nalaze značajne ustaško-domobranske jedinice, a one su u mjesto jedino dolazile kada bi ga uspjele zauzeti veće grupe partizana, da ih protjeraju s tog područja i onda opet ostave mjesto bez vojne zaštite.¹⁵³

Partizani će kontrolirati prostor općina Rakovica, Drežnik, Slunj od 19. lipnja do 31. srpnja 1943. godine kojim su uspjeli ovladati nakon povratka na matično područje Osme kordunaške divizije i Unske operativne grupe.¹⁵⁴ Uključivanje vojno sposobnih stanovnika hrvatske nacionalnosti općina Rakovica i Drežnik Grad

¹⁴⁷ Misli se na vojnu vlast odnosno kontrolu prostora od strane oružanih slaga NDH, a ne na civilnu vlast, jer ona, u principu, od 1943. nije funkcionirala na svom matičnom području.

¹⁴⁸ *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1943.*, knj. 12, dok.br. 51., „Izvjestaj Štaba Prvog kordunaškog NOP odreda od 14 veljače 1943. godine Glavnom Štabu NOV i PO Hrvatske o akcijama podređenih jedinica na području Korduna i Banije od 8 do 14 veljače“, 166.

¹⁴⁹ STRIŽIĆ, *Žrtvoslov*, 153.

¹⁵⁰ LIVADA, „Kotarski komitet“, 210.

¹⁵¹ *Isto*, 213.

¹⁵² *Isto*, 215.-216.

¹⁵³ STRIŽIĆ, *Žrtvoslov*, 347

¹⁵⁴ LIVADA, „Kotarski komitet“, 217-218.

u partizanske jedinice bila je neznatna, tako da i organizacija SKOJ-a na ovim područjima gotovo i nije djelovala. Razlog izbjegavanja uključivanja ili bilokakvog povezivanja s NOP-om i SKOJ-em bio je taj što su svi imali nekoga od rodbine u oružanim snagama NDH, ideološko neslaganje s politikom NOP-a, pribojavanje osvete ustaša ako pristupe u partizanske redove, ali i ustaška propaganda koja je isticala da će pobjedom snaga NOP-a prema hrvatskom narodu biti iskazana kolektivna krivnja za ustaške zločine nad srpskim stanovništvom.¹⁵⁵ Krajem lipnja i početkom srpnja 1943. partizani odbijaju njemačke napade iz smjera Cetingrada, ali rano ujutro 31. srpnja 1941. kreće njemačko-domobranski tenkovsko-pješački napad iz smjera Bihaća, partizani se povlače iz Rakovice i Drežnik Grada bez borbe te organiziraju napad tri kilometra pred Slunjem, ali njemačko-domobranske snage odbijaju partizane prema Primišlju i ulaze u Slunj.¹⁵⁶ Cilj tako silovitog napada bio je učvršćivanje položaja na liniji Bihać – Ličko Petrovo Selo – Vaganac – Drežnik Grad – Slunj – Cetingrad – Velika Kladuša – Cazin – Ostrožac, odnosno potpuno sprječavanje partizanske aktivnosti na području južnog Korduna i Cazinske krajine. Nakon nekoliko dana Nijemci se vraćaju u Bihać, a u Slunju ostaje manja domobranska posada, ali partizani već 4. kolovoza 1941. blokiraju cestovnu komunikaciju između Slunja i Cetingrada. Shvativši da se nalaze u okruženju te da im ne može pristići pomoć, domobrani 10. kolovoza 1943. organiziraju proboj prema Cetingradu, a partizani ulaze u Slunj, koji će zadržati do kraja rata (11. kolovoza 1943. partizani će ući i u Cetingrad).¹⁵⁷ S partizanima je u Slunj došao i svećenik Matej Medvešek, koji je upravljao i drugim župama u okolini jer su i one ostale bez svećenika.¹⁵⁸

Jedini dio slunjskog kotara koji je bio pod kontrolom NDH bio je Drežnik Grad, koji partizani zauzimaju 18. listopada 1943.¹⁵⁹ Partizanske vlasti na području općina Rakovica i Drežnik Grad osnivaju jedan općinski komitet s partijskim organizacijama u Drežnik Gradu, Rakovici i Mašvini, koje su zajedno imale 13

¹⁵⁵ KRESOJEVIĆ-USKOVIĆ, "Borba omladine Korduna u oslobodilačkom ratu i revoluciji od početka 1943. do maja 1944. godine", 321. (dalje u tekstu KRESOJEVIĆ-USKOVIĆ, „Borba omladine“)

¹⁵⁶ PERIĆ, „Formiranje komande“, 458.

¹⁵⁷ *Isto*, 459.

¹⁵⁸ Matej Medvešek slovenski je svećenik koji je nakon što su Nijemci protjerali velik broj slovenskih svećenika došao na područje zagrebačke biskupije u župu Topusko, kojom je upravljao i dok je taj prostor bio pod kontrolom partizana. U Slunj dolazi s partizanima u kolovoza 1943. S obzirom na to da župa Slunj kao i ostale župe ostaju bez župnika, biskup Burić daje mu i službeno dekret za upravljanje župama Slunj, Blagaj, Cetingrad, Cvitović, Lađevac, Rakovica i Drežnik Grad. U ljeto 1945. ostale župe dobivaju župnike, pa od tada upravlja samo Slunjem i Blagajem do prosinca 1945., kada se vraća u svoju Mariborsku biskupiju. U: Bogović, 272.

¹⁵⁹ PERIĆ, „Formiranje komande“, 459.

članova (jedanaest Srba i dvoje Hrvata), a kao delegati mjesnih organizacija općinski komitet činili su sekretar Jovo Jović i članovi Ljubica Zatezalo, Rade Klarić, Novak Bogunović i Mane Miljković.¹⁶⁰ Krajem siječnja 1944. godine kotarski komitet SKOJ-a Slunj¹⁶¹, iako nije uspio oformiti lokalne skojevske organizacije¹⁶², održao je nekoliko sastanaka u Rakovici i Drežniku. Onih koji su se dragovoljno javili za mobilizaciju, među hrvatskim stanovništvom gotovo da i nije bilo.¹⁶³ Stoga, budući da nije bilo odaziva na dragovoljnu mobilizaciju, pristupalo se i prisilnoj mobilizaciji. Gotovo je većina onih koji su trebali biti mobilizirani u partizanske jedinice ili prije mobilizacije prebjegla na područje pod kontrolom NDH (Vaganac, Bihać, Cazin) ili, nakon što su mobilizirani, iskoristila prvu priliku da se preda i pristupi ustaško-domobranskim ili njemačkim vojnim jedinicama.¹⁶⁴ Otpor prema odlasku u partizane najbolje se vidi iz podatka da je iz općine Drežnik Grad sredinom 1944. bilo 567 stanovnika u ustaškim, domobranskim ili njemačkim postrojbama, a u većini slučajeva u njih su išli dragovoljno.¹⁶⁵ U lipnju 1944. organizirani su izbori za mjesne narodnooslobodilačke odbore (MNO) na području cijelog kotara Slunj pa je tako i na području Rakovice uspostavljeno 11 MNO s ukupno 38 odbornika (22 Srba i 16 Hrvata), a na području Drežnik Grada 3 odbora (7 Srba i 3 Hrvata).¹⁶⁶ Iako su odbori trebali sačinjavati najmanje četiri-pet odbornika, očito je da su odbori na području Rakovice i Drežnik Grada bili formalni (uviđa se iz toga kada se broj izabranih uspoređi s većinski srpskim sredinama, npr. Močila¹⁶⁷, Primišlje,

¹⁶⁰ ŠAŠA, „Rad partijskih organizacija slunjskog kotara od Druge kotarske partijske konferencije juna 1943. do oslobođenja zemlje 1945.“, 276. (dalje u tekstu: ŠAŠA, „Rad partijskih“)

¹⁶¹ Cjelokupno stanje skojevske organizacije tada je bilo da je na području kotara Slunj bilo šest općinskih komiteta, 51 član SKOJ-a, formirano je 40 skojevskih grupa koje broje 276 članova, prema nacionalnoj strukturi 262 Srba (95%) i 14 Hrvata (5%). U: BANDA, „Omladina Korduna u četvrtj godini rata“, 152.

¹⁶² Tek krajem 1944. godine dolazi do formiranja SKOJ-a, tako da je tri skojevaca iz Močila i petero iz Rakovice formiralo Općinski komitet SKOJ-a Rakovica, sekretar je Miloš Poznan, a sekretar novoformiranog komiteta SKOJ-a Drežnik je Mara Rodić. U: BANDA, „Omladina Korduna u četvrtj godini rata“, 147.

¹⁶³ KRESOJEVIĆ-USKOVIĆ, „Borba omladine“, 340-341.

¹⁶⁴ JAKOVIĆ, „Političko stanje na području okruga Karlovac u razdoblju od Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a do oslobođenja“, 33.

¹⁶⁵ ZATEZALO, „Rad organa narodne vlasti na Kordunu od Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a do oslobođenja“, 90.

¹⁶⁶ ŠAŠA, „Rad partijskih“, 290.

¹⁶⁷ Prostor Močila, promatrajući kroz prostorni obuhvat općinske uprave u ranijim razdobljima kao i u Banovini Hrvatskoj i NDH, bio je dijelom općine Rakovica. Iako je bolje rečeno da je bio formalno pravno u sastavu općine Rakovica, jer je gotovo od izbijanja ustanka 1941. (izuzev ljeta 1942. i siječnja i veljače 1943.) bio pod kontrolom partizana te su partizanske vlasti formirale posebnu općinu Močila. U partizanskom ustroju vlasti ova općina je obuhvaćala Gornja i Donja Močila, Bjeljevine, Dračevicu, Jelov Klanac, Lipar, Ljupču i

Cvijanović Brdo), ali potrebno je istaknuti da je na području Rakovice od izabranih odbornika bilo 65% žena, a u Drežniku 70%.

Općine Rakovica i Drežnik Grad od sredine 1944. do kraja rata

Nasuprot Drežnik Gradu nalazi se selo Gornji Vaganac, u kojem je bilo jako ustaško uporište, te su napadi na partizanska uporišta u Drežniku bili česti. Rano u zoru 30. lipnja 1944. 3. bataljon plaščanskog NOP odreda i dvije čete 4. brigade 7. banijske udarne divizije napali su ustaške snage u Vaganacu, ali taj napad nije uspio.¹⁶⁸ Također, 4. srpnja 1944. partizani ponovno izvršavaju neuspješni napad na Vaganac.¹⁶⁹ Uvidjevši slabost i gubitke partizana u napadu na Vaganac, ustaše kreću u protunapad i 6. srpnja 1944. zauzimaju Drežnik Grad.¹⁷⁰ Očito je da su partizani u nekom kraćem vremenu uspjeli vratiti Drežnik pod svoju kontrolu jer 29. srpnja 1944. godine ustaše iz Vaganca ponovno napadaju Drežnik, kada je ubijeno deset partizana te se povlače u Vaganac. Nakon tog napada partizani u Drežniku javno strijeljaju troje mještana pod optužbom da održavaju radiovezu s ustašama u Vaganacu.¹⁷¹ Optužen je i predsjednik NOO Drežnik Pilja Žanić da je surađivao s ustašama, a nakon njegove smjene postavljen je novi predsjednik NOO Jure Turkalj, koji će krajem rujna 1944. s još pet odbornika prebjeći u Vaganac.¹⁷² Ustaška bojna iz Vaganca uspjela je zauzeti Drežnik Grad, Irinovac i Čatrnju 18. listopada 1944.¹⁷³ Dana 20. listopada 1944. partizanske snage Unske operativne grupe potpomognute partizanima kordunaških odreda iz Rakovice organizirale su napad na Drežnik Grad. Partizanski napad nije uspio zbog dobrih ustaških utvrđenja u Drežniku i Vaganacu, dopuštanja ustašama da pregrupiraju svoje snage, nepovezanosti i nekoordinacije između Unske operativne grupe koja je napala Drežnik iz smjera Lipovače i „kordunaša“ koji su napadali iz Rakovice.¹⁷⁴

Medaricu te je općinski narodnooslobodilački odbor (ONOO) izabran već 31. listopada 1941. U: ZINAĆ, „Osnivanje i rad organa narodne vlasti na području kotara Slunji i Veljun 1941-1945.“, 616.

¹⁶⁸ SALOPEK, MRKOCI, *Kronologija narodnooslobodilačke borbe naroda Hrvatske 1941.-1945.*, 342. (dalje u tekstu: SALOPEK, MRKOCI, *Kronologija*)

¹⁶⁹ *Isto*, 343.

¹⁷⁰ HR-HDA-487-MINORSNDH, kut 13, „Dnevno izvješće br. 191/44 od 9. srpnja 1944.“

¹⁷¹ STRIŽIĆ, *Žrtvoslov*, 175.

¹⁷² ZATEZALO, „Rad organa narodne vlasti na Kordunu od Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a do oslobođenja, 91.

¹⁷³ *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1944.*, knj. 34, dok.br. 60., „Zapovijest Štaba 4. korpusa NOVJ od 20. oktobra 1944. podređenim jedinicama za napad na Drežnik Grad“, 286.

¹⁷⁴ *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1944.*, knj. 34, dok.br. 70., „Izvješčaj Štaba unske grupe od 22. oktobra 1944. Štabu 4. korpusa NOVJ o napadu na Drežnik Grad“, 322.-

Očito je da su partizani u narednim mjesecima (ili krajem listopada ili u studenom 1944.) uspjeli zauzeti Drežnik. Iz izvještaja Operativnog odjela Ministarstva oružanih snaga vidimo da na području Drežnika početkom prosinca 1944. oružane snage NDH vode svakodnevne borbe s partizanima, te su partizani protjerani iz Drežnik Grada prema sjeveru te je uspostavljen spoj s oružanim snagama NDH stacioniranih na području zapadno od Plitvičkih Jezera.¹⁷⁵ Partizani su ponovno zauzeli Drežnik Grad 20. prosinca 1944.¹⁷⁶

Dana 2. siječnja 1945. jedinice 8. kordunaške divizije i Unske operativne grupe, u suradnji s 3. brigadom 7. banijske divizije, nakon trodnevni borbi protiv dijelova 373. legionarske divizije i 8. ustaške pukovnije uspijevaju zauzeti Vaganac.¹⁷⁷ Partizanske snage ulaze u Bihać 28. ožujka 1945., a oružane snage NDH i Nijemici iz Bihaća povlače se prema Karlovcu te uspijevaju probiti partizansku blokadu i ulaze u Drežnik Grad 9. travnja 1945.,¹⁷⁸ a istog dana popodne izvršen je prodor prema Rakovici.¹⁷⁹ Zalaznica ove skupine napustila je prostor Ličkog Petrova Sela i Vaganca te je porušila most na Korani između Vaganca i Drežnika kako bi usporila napredovanje partizana prema sjeveru.¹⁸⁰ Dana 13. travnja 1945. godine oružane snage NDH u povlačenju nakon žestokih borbi zauzele su Slunj te su se počele povlačiti prema Tounju.¹⁸¹ Tim povlačenjem prema Slunju, oružane snage NDH napustile su prostor općina Rakovica i Drežnik Grad te ga zaposjedaju partizani, stoga se dan 13. travnja 1945. može smatrati danom završetka Drugog svjetskog rata na području općina Drežnik Grad i Rakovica.

Zaključak

Izbijanje Drugog svjetskog rata uvelike je promijenilo dotadašnje društveno-političke procese kako na nacionalnoj tako i na lokalnoj razini, odnosno prostoru tadašnjih općina Rakovica i Drežnik Grad. Nastankom Nezavisne Države Hrvatske na ovom prostoru dolazi do niza promjena društveno-političkih odnosa i procesa. Hrvati ovog kraja većinom su dali podršku stvaranju NDH i sudjelovali

325.

¹⁷⁵ *Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1944.*, knj. 36, dok.br. 149., „Izvještaj Operativnog odjela Ministarstva oružanih snaga NDG od 16. decembra 1944. o borbama u Srijemu, Hercegovini, Lici i Podravini“ 680.

¹⁷⁶ HR-HDA-487-MINORSNDH, kut 13, „Dnevno izvješće br. 374/44 od 21. prosinca 1944.“

¹⁷⁷ SALOPEK, MRKOČI, *Kronologija*, 395.

¹⁷⁸ HR-HDA-487-MINORSNDH, kut 13, „Dnevno izvješće br. 101. od 11. travnja 1945.“

¹⁷⁹ *Isto*, „Dnevno izvješće br. 102. od 12. travnja 1945.“

¹⁸⁰ *Isto*, „Dnevno izvješće br. 103. od 13. travnja 1945.“

¹⁸¹ *Isto*, „Dnevno izvješće br. 105. od 15. travnja 1945.“

u njezinim vojnim postrojbama. S druge strane, srpsko se stanovništvo uključuje u oružani ustanak protiv NDH, a ustaničke jedinice pod utjecajem komunista prerast će u partizanske odrede. Rasplamsava se ideološko-politički ratni sukob s različitim vizijama budućeg državnog uređenja: opstanak NDH nasuprot ponovnom oživotvorenju jugoslavenske državne zajednice. Tako da su na ovom prostoru ustaničke jedinice, koje će kasnije prerasti u partizanske, imale gotovo isključivo jednonacionalno obilježje – srpsko. Od ljeta 1942. do konca rata partizanske jedinice jačaju, a od studenog 1942. do siječnja 1943. zauzele su prostor ovih općina, ali i puno širi kompaktni prostor. Iako u siječnju 1943. NDH ponovno vraća ovaj prostor pod svoju kontrolu, civilna vlast će imati samo simboličnu ulogu, i to dislocirana u Bihaću, tako da će ovaj prostor postati poprište gotovo svakodnevnih oružanih sukoba. U kolovozu 1943. partizani ponovno zauzimaju Rakovicu, a Drežnik Grad u listopadu 1943., ali ipak će ustaško-domobranske snage u nekoliko navrata uspjeti kraće vrijeme držati kontrolu nad ovim prostorom. Iako su partizani na ovom području ustrojivali i svoju civilnu vlast, ona je bila simbolična i formalna, većinom sastavljena od lokalnih Srba. Iako je gotovo dvije posljednje ratne godine ovaj prostor gotovo u kontinuitetu pod partizanskom kontrolom, hrvatsko se stanovništvo rijetko uključivalo u njihove jedinice. Posljedica ratnih sukoba na području općina Drežnik Grad i Rakovica brojne su civilne i vojne žrtve na obje strane.

Bibliografija

Arhivski i neobjavljeni izvori

HR-HDA-223-MUPNDH: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 223, Ministarstvo unutarnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske.

HR-HDA-306-ZKRZ: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 306, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača Hrvatske.

HR-HDA-487-MINORSNDH: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 487, Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske.

HR-HDA-1354-GRUPA VII: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1354, Režimske i reakcionarske organizacije (zbirka)

Objavljeni izvori

TRGO, Fabijan, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1942. godine*, knjiga 6. Beograd: Vojnoistorijski institut JNA, 1954.

TRGO, Fabijan, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1942. godine*, knjiga 7. Beograd: Vojnoistorijski institut JNA, 1954.

TRGO, Fabijan, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1942. godine*, knjiga 8. Beograd: Vojnoistorijski institut JNA, 1955.

TRGO, Fabijan, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1943. godine*, knjiga 12. Beograd: Vojnoistorijski institut JNA, 1955.

TRGO, Fabijan, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1941-1942. godine*, knjiga 32. Beograd: Vojnoistorijski institut JNA, 1964.

TRGO, Fabijan, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1944. godine*, knjiga 34. Beograd: Vojnoistorijski institut JNA, 1966.

TRGO, Fabijan, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1944. godine*, knjiga 36. Beograd: Vojnoistorijski institut JNA, 1968.

VUJOŠEVIĆ, Jovan, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1941. godine*, knjiga 2. Beograd: Vojnoistorijski institut JNA, 1952.

VUJOŠEVIĆ, Jovan, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, Zbornik dokumenata, Borbe u Hrvatskoj 1942. godine*, knjiga 3. Beograd: Vojnoistorijski institut JNA, 1952.

Literatura

ANČIĆ, Mladen. „Neuspjela emancipacija. Hrvatska akademska historiografija i parcijalna kolektivna pamćenja“. *Hercegovina* 8 (2022.): 179-251.

BANDA, Milka. „Razvoj i aktivnosti antifašističkog omladinskog pokreta u Kotaru Slunj”. U: *Druga godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1973, 99-144.

BANDA, Milka. „Omladina Korduna u četvrtoj godini rata“. U: *Četvrta godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1981, 121-164.

BEKIĆ, Milan; BUTKOVIĆ, Ivo; GOLDSTEIN, Slavko. *Okrug Karlovac*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1965.

BOGOVIĆ, Mile. *Slunjski kraj i njegova Crkva u prošlosti i sadašnjosti*. Gospić-Slunj: Državni arhiv u Gospiću; Gospićko-senjska biskupija, 2015.

BUĆIN, Rajka. „Prilozi poznavanju institucija: Zakonski okvir rada velikih župa NDH“. *Arhivski vjesnik* 44 (2001), 209-255.

BULAIĆ, Milan. *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine III*. Beograd: Rad, 1989.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine., knj. 2, Prisutno stanovništvo po veroispovesti, Beograd: Državna štamparija, 1938.

DIZDAR, Zdravko; SOBOLEVSKI, Mihael. *Prešučeni četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1999.

FÜRST-BJELIŠ, Borna. „Pristup definiciji prostornog pojma tradicionalne regije“. U: *Zbornik radova I. hrvatskog geografskog kongresa Geografija u funkciji razvoje Hrvatske*, ur. Zlatko Pepeonik. Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo, 1996, 326-330.

GRGIĆ, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, 2020.

GRGIĆ, Stipica; KARDUM, Tomislav. *Maček nam je vođa!*. Zagreb: Srednja Europa, 2023.

JAKOVIĆ, Milan. “Političko stanje na području okruga Karlovac u razdoblju od Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a do oslobođenja“. U: *Četvrta godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1981, 9.-51.

JAREB, Mario. *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

„Kordun“. U: *Hrvatska enciklopedija*, sv. 6. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 2004, 146.

KORAĆ, Dušan. *Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Zagreb: Izdavačko instruktivni boro, 1981.

KRESOJEVIĆ-USKOVIĆ, Mara. „Borba omladine Korduna u oslobodilačkom ratu i revoluciji od početka 1943. do maja 1944. godine“. U: *Treća godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1977, 247.-358.

LANDIKUŠIĆ, Rafael. *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske*. Zagreb: vlastita naklada, 1942.

LIVADA, Dušan. „Kotarski komitet KPH Slunj jul 1942-jul 1943. godine“. U: *Druga godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1973, 195.-220.

LIVADA, Dušan. „Osnivanje i rad organizacija KPJ i djelatnost političkih stranaka u kotaru Slunj do 1941. god.“. U: *Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1988, 27-57.

LIVADA, Svetozar. *Kordunaški rekvijem*. Zagreb: Euroknjiga, 2008.

LIVADA, Svetozar. „Seljaštvo kotara Slunj između dva rata“. U: *Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1988, 11-26.

MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić, 2003.

MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*. Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić, 2002.

MILJKOVIĆ, Dušan D.. *Stradanja u Cazinskoj krajini i antifašistička borba (1941-1945)*, Beograd: AMD sistem, 2011.

PERIĆ, Ignjatije. „Borbe partizanskih jedinica na području kotareva Veljun i Slunj od početka 1943. godine do konca rata“. U: *Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1988, 448-489.

PERIĆ, Ignjatije. „Formiranje komande Kordunaškog područja“. U: *Druga godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i*

Žumberka, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1973, 257-280.

PETEŠIĆ, Ćiril. *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941-1945*. Zagreb: Vjesnik, 1982.

PLEČEVIĆ, Dimitrije. *Novi svedoci Varskerslog Hrista*. Beograd-Karlovac: Martira, 2010.

SKUPNJAK, Josip; MRKOČI, Dragutin. *Kronologija narodnooslobodilačke borbe naroda Hrvatske 1941.-1945.* Zagreb: Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, 2013.

STAMBOLIJA, Nebojša. „Kordun u Drugom svjetskom ratu (1941-1945)“, U: *Kordun od Vojne granice do Republike Srpske krajine 1881-1995.*, ur. Momčilo Pavlović. Beograd: Institut za suvremenu istoriju, 225-316.

STUPARIĆ, Darko, ur. *Tko je tko u NDH?* Zagreb: Minerva, 1997.

STRIŽIĆ, Ivan. „Općina Rakovica u velikosrpskoj državi“. U: *Rakovica srce od Hrvata Povijest*, ur. Ivan Strižić. Zagreb: Općinsko poglavarstvo Rakovice; Mato Lovrak; DoNeHa, 2003, 135-150.

STRIŽIĆ, Ivan. „Slom Kraljevine Jugoslavije i uspostava Nezavisne Države Hrvatske“. U: *Rakovica srce od Hrvata Povijest*, ur. Ivan Strižić. Zagreb: Općinsko poglavarstvo Rakovice; Mato Lovrak; DoNeHa, 2003, 151-174.

STRIŽIĆ, Ivan. *Žrtvoslov slunjskog kotara: Hrvatske vojne i civilne žrtve Drugog svjetskog rata i poraća*. Slunj-Zagreb: Pučko otvoreno učilište Slunj; Općinsko poglavarstvo Rakovica; Općinsko poglavarstvo Cetingrad, 2005.

ŠKILJAN, Filip. *Kulturno-historijski spomenici Korduna*. Zagreb: Srpsko nacionalno vijeće, 2007.

ŠAŠA, Milojko. „Neki podatci o Sadilovcu u NOR-u, s težištem na tragične događaje 1942. godine“. U: *Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1988, 172-188.

ŠAŠA, Milojko. „Rad partijskih organizacija slunjskog kotara od Druge kotarske partijske konferencije juna 1943. do oslobođenja zemlje 1945.“. U: *Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1988, 250-294.

TERZIĆ, Velimir. *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, knjiga 2. Ljubljana-Beograd-Titograd: Partizanska knjiga; Narodna knjiga; Pobjeda, 1984.

TOPIĆ, Milovan. „O nekim događajima u kotaru Slunj, u prvoj polovini 1942. godine s težištem na općine Rakovica, Drežnik-grad i Tržačka Raštela”. U: *Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1988, 166-172.

ZATEZALO, Đuro. “Rad organa narodne vlasti na Kordunu od Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a do oslobođenja“. U: Četvrta godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1981, 75.-121.

ZATEZALO, Đuro. „*Radio sam svoj seljački i kovački posao*“ - svjedočanstva genocida. Zagreb: SKD Prosvjeta, 2005.

ZINAIĆ, Petar. „Aprilski rat, okupacija i uspostava ustaške vlasti u kotaru Slunj 1941.“. U: *Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1988, 58-86.

ZINAIĆ, Petar. „Kronologija ustaških, četničkih, talijanskih i njemačkih zločina u kotaru Slunj 1942-1943. godine“. U: *Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1988, 118-139.

ZINAIĆ, Petar. „Osnivanje i rad organa narodne vlasti na području kotara Slunj i Veljun 1941-1945.“. U: *Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1988, 610-664.

ZINAIĆ, Petar. „Ustaški zločini u kotaru Slunj 1941. godine“. U: *Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1988, 86-118.